

Uloga poduzetništva u održivom razvoju otoka Cresa

Mlacović, Ivana

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Tourism and Hospitality Management / Sveučilište u Rijeci, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:191:978295>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-17**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of Tourism and Hospitality Management - Repository of students works of the Faculty of Tourism and Hospitality Management](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu
Preddiplomski sveučilišni studij

IVANA MLACOVIĆ

ULOGA PODUZETNIŠTVA U ODRŽIVOM RAZVOJU
OTOKA CRESA

THE ROLE OF ENTREPRENEURSHIP IN THE
SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE ISLAND OF CRES

Završni rad

Opatija, 2023.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu
Preddiplomski sveučilišni studij
Poslovna ekonomija u turizmu i ugostiteljstvu
Studijski smjer: Menadžment u turizmu

Uloga poduzetništva u održivom razvoju otoka Cresa

**The role of entrepreneurship in the sustainable development of
the island of Cres**

Završni rad

Kolegij: **Društveno poduzetništvo u
uslužnim djelatnostima**

Student:

Ivana Mlacović

Mentor: **dr. sc. Marija Ivaniš, izv. prof.**

Matični broj:

24782/19

Opatija, svibanj 2023.

IZJAVA O AUTORSTVU RADA I O JAVNOJ OBJAVI OBRANJENOG ZAVRŠNOG RADA

Ivana Mlacović

24782/19

Uloga poduzetništva u održivom razvoju otoka Cres

Izjavljujem da sam ovaj rad samostalno izradila/o, te da su svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima, bilo da su u pitanju knjige, znanstveni ili stručni članci, Internet stranice, zakoni i sl. u radu jasno označeni kao takvi, te navedeni u popisu literature.

Izjavljujem da kao student–autor završnog rada, dozvoljavam Fakultetu za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu Sveučilišta u Rijeci da ga trajno javno objavi i besplatno učini dostupnim javnosti u cjelovitom tekstu u mrežnom digitalnom repozitoriju Fakulteta za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu Sveučilišta u Rijeci.

U svrhu podržavanja otvorenog pristupa završnim radovima trajno objavljenim u javno dostupnom digitalnom repozitoriju Fakulteta za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu Sveučilišta u Rijeci, ovom izjavom dajem neisključivo imovinsko pravo iskorištavanja bez sadržajnog, vremenskog i prostornog mog završnog rada kao autorskog djela pod uvjetima *Creative Commons* licencije CC BY Imenovanje, prema opisu dostupnom na <http://creativecommons.org/licenses/>.

U Opatiji, svibanj 2023.

Ivana Mlacović

Potpis studenta

SAŽETAK

Ovaj završni rad temelji se na održivom razvoju otoka Cresa te ulozi poduzetništva u istome. Treba naglasiti da se turizam otoka Cresa u posljednjim godinama sve više počinje temeljiti na tradiciji, običajima te kulturno - povijesnim spomenicima, što samu temu ovog rada čini aktualnom. Razvoj turizma često ima negativne posljedice na onečišćenje mora, zraka te na ekosustav. S obzirom na osjetljivost otoka, stvara se mogućnost gubitka tradicionalnih vrijednosti i kulturnih običaja. Stoga je potrebno razvoj temeljiti na održivosti kako bi bogatstvo otoka bilo sačuvano i za buduće generacije. Održivi razvoj predstavlja suživot stanovnika s prirodnom i kulturnom baštinom te poštivanje tradicije i biološke raznolikosti. Otok Cres ima u planu provesti održivost u sve odrednice društva, od stanovništva otoka do gospodarstva. Na otoku djeluju i određene inicijative koje promoviraju otočni identitet. Svakako, nova poduzetnička aktivnost pridonijela bi valorizaciji neiskorištenih resursa što se slaže i s obilježjima održivog razvoja. Brojnim manifestacijama, u organizaciji Turističke zajednice grada Cresa koje njeguju autohtonost i autentičnost, lokalno stanovništvo i turisti imaju priliku educirati se i spoznati važnost očuvanja tradicije.

Ključne riječi: **održivi razvoj, poduzetništvo, otok Cres, kulturno – povijesna baština, očuvanje okoliša**

Sadržaj

SAŽETAK

1.	UVOD.....	1
1.1	Problem, predmet i objekti istraživanja.....	1
1.2	Svrha, ciljevi i znanstvene metode istraživanja.....	2
1.3	Ocjena dosadašnjih istraživanja.....	2
1.4	Znanstvena hipoteza i pomoćne hipoteze.....	3
1.5	Struktura rada.....	3
2.	POJMOVNO ODREĐENJE PODUZETNIŠTVA I PODUZETNIKA.....	4
2.1	Razvoj poduzetništva.....	4
2.1.1	Ekonomski uvjeti razvitka poduzetništva.....	6
2.1.2	Sociološki uvjeti razvitka poduzetništva.....	6
2.1.3	Politički uvjeti razvoja poduzetništva.....	7
2.2	Oblici i vrste poduzetništva.....	7
2.3	Pojam i karakteristike poduzetnika.....	8
2.4	Mogući problemi s kojima se suočavaju poduzetnici.....	11
3.	TEORIJSKE ODREDNICE ODRŽIVOG RAZVOJA.....	12
3.1	Pojam održivog razvoja.....	12
3.2	Načela održivog razvoja.....	13
3.2.1	Ekološka održivost.....	14
3.2.2	Sociokulturna održivost.....	15
3.2.3	Ekonomska održivost.....	15
3.2.4	Tehnološka održivost.....	16
3.3	Ciljevi održivog razvoja.....	16
4.	KARAKTERISTIKE TURIZMA NA OTOKU CRESU.....	19
4.1	Geografski položaj i prometna povezanost.....	19
4.2	Preduvjeti razvoja turizma na otoku Cresu.....	21
4.3	Analiza turističke ponude.....	23
4.4	Analiza turističke potražnje.....	25
5.	ODRŽIVI RAZVOJ TURIZMA OTOKA CRESA.....	28
5.1	Utjecaj turizma na održivi razvoj otoka Cresa.....	28
5.2	SWOT analiza održivog turizma otoka Cresa.....	31
5.3	Otočna razvojna agencija (OTRA).....	33
5.4	Strateške smjernice i ciljevi.....	34
6.	ODRŽIVI RAZVOJ TURIZMA OTOKA CRESA KROZ PODUZETNIČKI ASPEKT.....	36

6.1 Ključni dionici održivog razvoja otoka Cresa	36
6.2 Inicijative koje promiču održivi razvoj	37
6.2.1 Poljoprivredna zadruža Cres	38
6.2.2 Udruga Ruta.....	39
6.2.3 Centar za oporavilište supova Beli	40
6.2.4 Centar za održivi razvoj Gerbin.....	41
6.2.5 Plava zastava.....	41
6.3 Akcijski plan održivog razvoja turizma grada Cresa.....	42
7. ZAKLJUČAK.....	44
LITERATURA	45
Popis grafikona, tablica, slika i shema	47

1. UVOD

Uvod je važan dio završnog rada s kojim se čitatelju želi približiti baza rada koja naglašava potrebu da se definiraju i pojasne određene tematske cjeline koje u radu autor kreira i razvija.

Uvod je sastavljen od:

- 1) Problem, predmet i objekti istraživanja
- 2) Svrha, ciljevi i znanstvene metode istraživanja
- 3) Ocjena dosadašnjih istraživanja
- 4) Znanstvena hipoteza i pomoćne hipoteze
- 5) Struktura rada

1.1 Problem, predmet i objekti istraživanja

Održivi razvoj predstavlja očuvanje osjetljive ravnoteže između težnje čovječanstva za poboljšanjem načina života i osjećaja blagostanja s jedne strane te njegovanje prirodnih resursa i ekosustava o kojima ovisi sadašnja generacija te buduća s druge strane. Cijeli otok Cres sastavljen je od velikog broja prirodnih i kulturnih elemenata i kao takvi stvaraju značajnu vrijednost otočne baštine. Brojne komparativne prednosti poput čistoće okoliša i visokog stupnja flore i faune te jedinstvenog prostornog i kulturnog identiteta mogu se upotrijebiti za njegov razvoj u budućnosti. Upravo je to sve temelj za poduzetničku aktivnost, baziranoj na upotrebi resursa i kreiranju turističkog proizvoda, koja može unatoč dosadašnjim naporima još više biti osnažena pa u ovom kontekstu pitanje upravo i predstavlja problem istraživanja ovoga rada.

Predmet istraživanja ovog završnog rada jest prepoznavanje potencijala za razvoj održivog turizma na otoku Cresu te mogućnost njegovog razvoja kroz poduzetničke aktivnosti. Održivi razvoj trebao bi se bazirati na kulturno – povijesnoj baštini, prirodnim resursima, tradiciji te običajima pomorstva i ribarenja.

Objekti istraživanja su održivi razvoj, poduzetništvo, otok Cres, kulturno – povijesna baština i očuvanje okoliša.

1.2 Svrha, ciljevi i znanstvene metode istraživanja

Svrha istraživanja je osvijestiti stanovništvo o značaju i važnosti održivog razvoja i uloge poduzetništva u istome. Prema tome, potrebno je educirati lokalno stanovništvo o vrijednostima i mogućnostima otočne baštine te ju uključiti u nove razvojne inicijative s ciljem korištenja, ali i očuvanja otočnog identiteta.

Cilj rada je utvrditi obilježja održivog razvoja otoka Cresa te ustanoviti kakvu ulogu u tom razvoju doprinosi poduzetništvo, a koji je u skladu s načelima održivog razvoja.

Metode znanstvenog istraživanja upotrijebljene pri pisanju ovog rada jesu metode analize i sinteze, indukcije i dedukcije, statistička metoda, metoda dokazivanja te povijesna metoda.

1.3 Ocjena dosadašnjih istraživanja

Smatra se da je održivi razvoj ispravan način razvoja otoka u budućnosti, stoga se u posljednjih nekoliko godina angažirale određene organizacije i provele istraživanje, odnosno analizu i plan razvoja otoka Cresa.

Grad Cres dao je izraditi Akcijski plan energetske i klimatske održivosti razvoja Grada Cresa koji je izdan 2021. godine.¹ U Planu je provedena analiza ranjivosti i rizika za sektore bioraznolikost, poljoprivreda, ribarstvo, šumarstvo, turizam, zdravstvo, vodoopskrba te upravljanje obalnim pojasom. Na kraju su za svaki sektor definirane mjere prilagodbe klimatskim promjenama.

Otočna razvojna agencija je 2022. godine objavila Studiju razvoja pametnih sela na području Grada Cresa u kojoj je određen poželjan smjer razvoja otoka te su definirane mjere koje u fokusu imaju razvoj infrastrukture, digitalizaciju, mobilnost.² Za provedbu mjera predlažu izradu proračuna te da se sve aktivnosti, ciljevi i rokovi vode digitalno.

Grad Cres i grad Mali Lošinj 2022. godine, publicirali su Plan razvoja cresko - lošinjskog otočja do 2027. godine.³ Zaključili su da je potrebno poboljšati prometnu povezanost i

---

¹ Vidi detaljnije: Energetski institut Hrvoje Požar, „Akcijski plan energetske i klimatske održivosti razvoja Grada Cresa (SECAP)“ Grad Cres, 2021.

² Vidi detaljnije: Otočna razvojna agencija, „Studija razvoja pametnih sela na području Grada Cresa“ 2022.

³ Vidi detaljnije: Grad Cres, Grad Mali Lošinj, „Plan razvoja cresko - lošinjskog otočja do 2027. godine“ 2022.

unaprijediti infrastrukturu, potaknuti otočane na angažman u razvoju diverzificiranog održivog gospodarstva i očuvanju bioraznolikosti te njegovanja otočne zajednice.

1.4 Znanstvena hipoteza i pomoćne hipoteze

Prema postavljenom problemu istraživanja iz kojeg proizlazi predmet te objekti istraživanja, postavlja se sljedeća ZNANSTVENA HIPOTEZA: poduzetnička aktivnost koja poštuje načela održivosti ima vrlo važnu ulogu u razvoju održivog turizma na otoku Cresu.

Znanstvena hipoteza izvedena je na temelju tri pomoćne hipoteze:

P.H.1.: Održivi turizam može pridonijeti očuvanju kulturno – povijesne baštine, okoliša te tradicije i kulture

P.H.2.: Partnerstvo i suradnja među različitim dionicima uključenih u razvoj određenog područja osnovni je preduvjet za projekt održivog razvoja

P.H.3.: Poduzetništvo doprinosi promociji i popularizaciji otočne tradicije, kulture i običaja te poboljšava kvalitetu života

1.5 Struktura rada

Završni rad napisan je po određenoj strukturi. Osim uvoda i zaključka, raspoređen je na pet poglavlja. U uvodu su pobliže objašnjena najvažnija obilježja ovoga rada. Zatim slijedi prvo teorijsko poglavlje Pojmovno određenje poduzetništva i poduzetnika u kojem su detaljno opisani pojmovi vezani za samu tematiku rada kao i uvjete razvitka te karakteristike uspješnog poduzetnika. Slijedeće poglavlje nosi naziv Teorijske odrednice održivog razvoja, a sastoji se od tri podnaslova. Naglasak je stavljen na pojam održivog razvoja, njegova načela te ciljeve. U četvrtom poglavlju pod nazivom Karakteristike turizma na otoku Cresu pobliže su pojašnjeni geografski položaj otoka te preduvjeti razvoja turizma, a provedena je i analiza turističke ponude te potražnje. U slijedećem poglavlju Održivi razvoj turizma otoka Cresa prikazan je utjecaj turizma na održiv razvoj, SWOT analiza, predstavljena je Otočna razvojna agencija te su definirane određene smjernice i ciljevi razvoja. Posljednje poglavlje prije zaključka pod nazivom Održivi razvoj turizma otoka Cresa kroz poduzetnički aspekt podijeljeno je na još tri podnaslova. U ovom poglavlju ističe se važnost suradnje među dionicima u turizmu te su prikazane inicijative koje djeluju na otoku, a promiču održivi razvoj. U zaključku je kreiran osvrt na najznačajnije karakteristike kompletnog istraživanja, a rad se sastoji i od popisa literature te popisa grafikona, tablica, slika i shema.

2. POJMOVNO ODREĐENJE PODUZETNIŠTVA I PODUZETNIKA

Poduzetništvo predstavlja krucijalni faktor rasta i razvoja gospodarstva. Poduzetničke aktivnosti doprinose kreiranju novih radnih mjesta i boljem životnom standardu građana. Suvremeno poduzetništvo integrirano je u sve europske i svjetske politike jer je glavni faktor osnaživanja nacionalnih ekonomija. U ovom će se poglavlju stoga obrađivati sljedeće tematske cjeline: 2.1) Razvoj poduzetništa, 2.2) Oblici i vrste poduzetništva, 2.3) Pojam i karakteristike poduzetnika, 2.4) Mogući problemi s kojima se suočavaju poduzetnici.

2.1 Razvoj poduzetništva

Riječ poduzetništvo (eng. *entrepreneurship*) u doslovnom prijevodu znači odvažan, nametljiv. Poduzetništvo i poduzetnik pojmovi su koji su ponajprije povezani s poduzećem, međusobno su isprepleteni, no između njih postoji i razlika. Poduzetništvo postoji od samih početaka ljudskih zajednica, a danas je neizostavan i opće potreban u turizmu.

Poduzetništvo se definira kao djelatnost usmjerenu na uočavanje prilika, upotrebu resursa, razvijanje novih proizvoda. Potrebno je naglasiti da se tu ubraja niz inovacijskih, organizacijskih, usmjeravajućih, rukovodnih i kontrolnih vještina kojima se ostvaruje cilj djelovanja. Nije moguće jednoznačno odrediti poduzetništvo. Ono predstavlja izazov, težnju za uspjehom, inovacijama, znanja, rada, označava više od novog proizvoda, tržišta, više od novog potrošača. Proces iz kojeg se stvaraju nove ideje i promjene uvjetovane su karakteristikama kao što su rad, rizik, kreativnost, znanje, obrazovanje, planiranje, procjena, opažanje, motiv, moral, energija, odvažnost.

Poduzetnik (subjekt) nositelj je poduzetništva koje znači i određenu aktivnost i ponašanje usmjereno na ostvarivanje postavljenih ciljeva, a poduzeće se pojavljuje kao organizacijsko sredstvo (objekt) pomoću kojega poduzetnik ostvaruje poduzetništvo.⁴ Poduzetnik se prema mnogobrojnim definicijama može prikazati kao odgovorna i vrlo odlučna osoba koja je glavni

---

⁴ Vujić V, "Poduzetništvo i menadžment u uslužnim djelatnostima" Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu, Opatija, 2010, str 13

nositelj gospodarskih aktivnosti te uz svoj kapital i rizik u poslovanju teži ostvarenju profita i nastoji na sve moguće načine ostvariti nove poslovne prilike.

Kroz brojne definicije poduzetništva i poduzetnika, prepoznati su zajednički elementi: kreativnost i inovacija, prikupljanje ograničenih resursa i osnivanje ekonomskih organizacija te prilika za stjecanje profita i rasta u uvjetima rizika i nesigurnosti.

Može se dodati kako je poduzetništvo kreacija inovativne ekonomske organizacije s ciljem stjecanja dobiti ili rasta u uvjetima rizika i nesigurnosti. Osim toga, predstavlja sposobnost poduzetnika, zasnovana na znanju i inovativnosti, da započne neku aktivnost, uz svjesno preuzimanje rizika, kako bi se postigao određeni cilj, primarno stvaranja novog tržišta.

Imajući jednu od značajnijih uloga u daljnjem razvoju i restrukturiranju gospodarstva, poduzetništvo datira još između 12. i 15. stoljeća. Počeci trgovačkih poduzeća nastala su u Italiji u 12. stoljeću. U Srednjem vijeku, poduzetnička aktivnost uključivala je trgovinu hranom, neobnovljivim resursima između plemena i klanova, kreditne i mjenjačke poslove, brodarstvo. Državni činovnici, špekulanti, trgovci, feudalci i gusari u to doba bili su poduzetnici.

Kao masovna pojava, u 17. stoljeću, razvilo se stvaralačko poduzetništvo, no prethodno poduzetnici su trgovali robovima, krznima, životinjama i slično.

U trenutku kada poduzetnik započinje stalno i trajno obavljati svoju poduzetničku funkciju, on stvara poduzeće kao gospodarski i organizacijski oblik obavljanja gospodarske aktivnosti.⁵

Potrebna je sloboda kako bi se poduzetništvo razvilo. To uključuje pravo na osnivanje poduzeća, slobodu odabira predmeta poslovanja, slobodu pri sklapanju poslova, vlastiti odabir organizacijskog oblika, osiguran sustav stjecanja imovine te slobodu ulaganja. Jedna od pretpostavki je i slobodna konkurencija, odnosno nepostojanje monopola.

Društveno – političko okruženje i prijateljski raspoloženo ozračje potrebni su za razvoj poduzetništva i uspješno stvaranje bogatstva pojedinca kao i zajednice. U ovu aktivnost pripada i zaštita gospodarskih subjekata od suvišnog poreznog opterećenja što bi dugoročno moglo ugroziti akumulaciju i razvoj poduzeća. Osim toga, neophodno je i vođenje posebne ekonomske – razvojne politike te stabilizatore gospodarskog života. Tri vrste uvjeta nužna za razvoj poduzetništva jesu: ekonomski, sociološki i politički uvjeti.

---

⁵ Škrtić M, Mikić M, „Poduzetništvo“, Sinergija, Zagreb, 2011. str 82

2.1.1 Ekonomski uvjeti razvitka poduzetništva

Poduzetništvo je u tržišnom gospodarstvu povezan i s tržištem kao i sa brojnim tržišnim, pravnim i ostalim institucijama. Pod time se podrazumijevaju određeni oblici vlasništva, kapital konkurencija i tržišna struktura. Njihovi utjecaji su prepoznati i na smislen su način svrstani u sklop poduzeća čime se stvaraju prilike za maksimiziranje profita te razvoj poduzeća.

Potrebno je poduzetništvo shvatiti u dva aspekta. Prvi aspekt uključuje koaliciju vlasnika imovine, radnika, rukovoditelja te poslovnih partnera, koji nemaju i ne moraju imati iste interese. U drugom aspektu, poduzeće se definira kao roba koja ima uporabnu vrijednost, a koja ima mogućnost stvaranja profita. Vrijednost poduzeća mjeri se profitabilnošću, a ne vrijednošću neamortizirane imovine. U poduzetništvu se zahtjeva tržišni karakter roba te činitelja proizvodnje i robnu važnost poduzeća.

Financijska disciplina, financijska institucija rizičnog kapitala te burze predstavljaju glavnu ulogu s aspekta tržišta i razvoja gospodarstva. Jedan od elemenata o kojima ovisi poduzetništvo je i tržišna struktura te konkurencija s relacijama malih, srednjih i velikih poduzeća te njihova alokacija u gospodarskim djelatnostima. Iznimno je važno postojanje svih čimbenika procesa proizvodnje kako bi se nesmetano mogli prodati *outputi* poslovnih sustava u zemlji i izvan nje.

2.1.2 Sociološki uvjeti razvitka poduzetništva

Prema P. Drukeru, poduzetništvo je sociokulturni fenomen koji bitno ovisi o društvenoj strukturalnosti, vrijednosnom (etičkom) sustavu. Sa sociološkog aspekta odlučujuća je i socijalna mobilnost ljudi i njihovo obrazovanje kao jedan od najvažnijih kriterija njihove društvene promocije i uspješnosti u gospodarstvu.⁶

Temeljem uvijek novih faktora socijalne strukturiranosti, zahtijeva se dinamično restrukturiranje društva. Pojam „ekonomska kultura“ značajna je karika u razvoju poduzetništva. Čimbenici poput ekonomskog ponašanja pojedinca na osnovi privatnog vlasništva, tržišne konkurencije, inovativnosti, samodiscipline, individualizma bili su veoma stimulatívni za razvoj poduzetničke civilizacije Europske Unije. Uspostavljanjem dinamične

---

⁶ Vujić V, “Poduzetništvo i menadžment u uslužnim djelatnostima“, opt. cit., str 51

društvene stabilnosti, prethodila je ravnoteža između gospodarske individualnosti te socijalne kohezije.

2.1.3 Politički uvjeti razvoja poduzetništva

Za razvoj poduzetništva značajne su i političko – ekonomske vrijednosti, primjerice liberalizam, demokracija, sloboda, pluralizam i slično. Sve navedeno prikazuje vanjski okvir, odnosno polje razvoja poduzetničko ekonomskih vrijednosti.

Često korišten pojam u literaturi, „neutralna država“, počiva na ideji da država treba biti samo neutralan pravni okvir u odnosu na konkurentske poduzetničke pothvate. Nadalje, u pravednom društvu nije potrebno nametanje posebnog pojma općeg dobra građanima. Neumjerena i pretjerana pravna regulativa i ponašanje države može dovesti do usporavanja poduzetničke aktivnosti, povećavanja neizvjesnosti i rizika. Od pravne regulative i ekonomsko – razvojne politike očekuje se pomoć i poticaj na pozitivna ponašanja te sprječavanje monopola, porezne preopterećenosti, pravne nesigurnosti i slično.

Poduzetništvo treba institucijski okvir koji će uvažavati načela tržišne ekonomije, demokracije, pravne i socijalne države te političkoga i sociokulturnog liberalizma, individualizma na osnovi zapadne civilizacije ili pak kolektivism na osnovi istočne civilizacije.⁷

2.2 Oblici i vrste poduzetništva

Poduzetništvo se može razvijati kroz dva osnovna oblika: kao individualno poduzetništvo te korporacijsko (unutarnje) poduzetništvo, a uočava se i pojava skupnog poduzetništva.⁸

Individualno poduzetništvo temelji se na tržišnoj konkurenciji malih poduzeća. Ono izražava jaku interakciju između vlasničke, upravljačke i rizične funkcije, pri čemu se iskazuju pozitivne korelacije između razvitka malih poduzeća i gospodarskog razvitka te učinkovitosti gospodarstva zemlje u cjelini.⁹ Raznolika financijska struktura sadržana je od vlastitih sredstava, kredita, sredstva partnera. Najčešća vrsta ovog oblika poduzetništva jest individualno

---

⁷ Ibidem, str 53.

⁸ Ibidem

⁹ Ibidem

trgovačko društvo u kojem menadžer obavlja više uloga. Organizacijska struktura ovih poduzeća vrlo je plitka, elastičnost je velika, a članovi obitelji često su uključeni u rad poduzeća. Mana ovog oblika poduzetništva očituje se u neograničenoj odgovornosti za sve obveze poduzeća te nizak financijski status na tržištu.

Karakteristika unutarnjeg poduzetništva ističe se osnivanju malih autonomnih poduzetničkih poduzeća kojima se odobravaju potrebna sredstva te daje organizacijska samostalnost. Uspostavom manjih, unutarnjih i dinamičkih jedinica, promjene djeluju tako da korporacija u cjelini postaje poduzetnija te prilagodljiva. Unutarnje poduzetništvo doprinosi restrukturiranju poduzeća jer je i samo posljedica istoga.

Razlika unutarnjeg poduzetništva u odnosu na glavne prikazana je u tome što se bazira na poduzetničkoj inicijativi pojedinca ili skupine poduzetnika. Navedeni oblik poduzetništva još je uvijek u procesu razvijanja, a sadrži podjele između vlasništva, upravljanja te rizika kapitala.

Skupni napor pogoduje pojedincima prebroditi strah od neuspjeha, poboljšati samopouzdanje te osnažiti želju za ostvarenjem. Iz tih razloga razvilo se skupno poduzetništvo te poduzetnička aktivnost poprima novu kvalitetu. Udruživanje poduzetnika u nekim trenucima nužno je za postizanje konkurentnosti jer mogu postići bolje rezultate nego putem samostalnog nastupa. Nedostaci koji se manifestiraju u skupnom poduzetništvu izraženi su u neravnomjernom doprinosu uspjehu te raspodjeli ostvarenog profita.

2.3 Pojam i karakteristike poduzetnika

Bitna poduzetnička značajka jest kombinacija suvremenih tehnologija, znanja i tržišnih prigoda za poslovne pothvate koji donose profit. Zanesen vlastitom idejom, sposoban prenijeti entuzijazam na suradnike, kreativan, inovativan, dinamičan i uporan samo su neke od vrlina dobrog poduzetnika. Definira se i kao poslovni čovjek koji ulaže svoj novac u poduzetničku aktivnost nadajući se zaradi, odnosno profitu.

Poduzetnici stvaraju novu vrijednost s visokim potencijalom, visokim razvitkom kompanija, koje su odličan sistem za uvođenje novih radnih mjesta.¹⁰

---

¹⁰ Škrtić M, Mikić M, „Poduzetništvo“, opt. cit. str 102.

U povijesnom smislu, poduzetnik se ponajprije tretira kao osoba koja alocira na alternativne načine, zatim kao izvršitelj poslova, vlasnik poduzeća, sve do inovatora, menadžera, ali uvijek spreman na preuzimanje rizika. Pojam „čist poduzetnik“ odnosi se na želju za osnivanje vlastite dinastije te želju za pobjedom u konkurentskoj borbi.

U nastavku slijedi prikaz uloga poduzetnika u povijesti ekonomske misli.

Tablica 1. Razvoj uloge poduzetnika u povijesti ekonomske misli

Ekonomist	Uloga poduzetnika
Klasična ekonomija	
R. Cantillon	uveo naziv poduzetnik u ekonomsku teoriju; poduzetnik: špekulant
A. Smith	poduzetnik: špekulant i inovator
J. B. Say	definirao poduzetnika kao koordinatora poslovne aktivnosti
L. Walras	poduzetnik: koordinator tržišta robe, usluga i kapitala
Neoklasična ekonomija	
A. Marshall	poduzetnik: koordinator, inovator, posrednik
J. Schumpeter	poduzetnik: inovator
F. Knight	poduzetnik: odgovoran donositelj odluka u uvjetima nesigurnosti
Moderan pristup	
P. Drucker	poduzetnik: stvaratelj novog
N. Siropolis	poduzetnik: kreator novih radnih mjesta
A. Dragičević	poduzetnik: kreator, inovator i upravitelj poslovnih aktivnosti
D. Gorupić	poduzetnik: lider i menadžer

Izvor: Izrada autora prema Škrtić M, „ Poduzetništvo“, Sinergija, Zagreb, 2011. str. 104

Posjedovanjem određenih znanja, posebnih karakteristika i vještina, poduzetnik se može smatrati uspješnim. Kreativnost, inovativnost, dinamičnost te spremnost na rizike i rad neizostavne su osobine kojima se ističu poduzetnici. Vještina poput sposobnosti za svestrano

razmišljanje i osmišljavanje poslovnih aktivnosti je vrlo poželjna. Potrebno je da razina znanja i informiranosti bude viša od konkurencije.

Profesor David McClland utvrdio je da će vjerojatno uspjeti oni koji imaju ovih šest osobina: inovativnost, razumno preuzimanje rizika, samouvjerenost, uporan rad, postavljanje ciljeva, odgovornost.¹¹

Inovativnost predstavlja najopćenitiju i najupečatljiviju osobinu poduzetnika. Obuhvaća proces kreiranja i uvođenja promjena, razvoj te provedbu novih proizvoda, procesa, usluga, postupaka kao i pronalazak novih rješenja. Uloga poduzetnika se u praksi razlikuje od uloge inovatora jer vlasnici ne moraju posjedovati ulogu menadžera, već su vlasništvo i menadžment razdvojeni.

Svaka poduzetnička aktivnost sa sobom nosi poduzetnički rizik, stoga se od njega očekuje spremnost na preuzimanje rizika. Mogućnost donošenja pogrešne odluke može biti posljedica nepredvidivog događaja ili pak zakazivanja ljudskog faktora što se karakterizira kao poduzetnički rizik. Zbog toga je poduzetnik primoran prikupljati podatke na tržištu prodaje, nabave, informirati se o zakonskim, deviznim i carinskim propisima te istražiti stvarnu i potencijalu konkurenciju.

Zastupljeno je mišljenje da su za uspjeh nužne visoke ambicije, odnosno važno je prepoznati ravnotežu između ambicija te zadanih ciljeva te realnost u prosudbi realnih mogućnosti. Danas kada je globalizacija sveprisutna, tehnologija se modernizirala, skraćen je životni ciklus proizvoda, uspješan poduzetnik posvećuje pozornost stvaranju misije, vizije, svrhe, ciljeva te budućim tržišnim kretanjima.

Poduzetnički ciljevi postavljeni su vrlo ambiciozno i visoko. Bez obzira što se predmet poslovanja bira prema tržišnim mogućnostima, osobni i poslovni cilj poduzetnika usko su povezani. Poduzetnici preuzimaju krivnju za sebe što znači da su oni osobe odgovorne pred samim sobom. Uloga profita u poduzetničkoj aktivnosti može se sagledati sa dvije strane, s jedne strane kao mjerilo uspješnosti poslovanja te kao nagrada za uspješno preuzimanje rizika. Osim odgovornosti za poduzetnički pothvat te poboljšavanje učinaka poslovanja, poduzetnici imaju i odgovornost prema zajednici tako da svoju aktivnost obavljaju u skladu s održivim razvojem.

---

¹¹ Ibidem, str. 107.

2.4 Mogući problemi s kojima se suočavaju poduzetnici

Svakodnevno nastaju novi poduzetnici koji za razvoj vlastitog posla koriste vlastita, ali i tuđa, novčana i robna sredstva. Na pravom putu je upravo onaj koji svoju ideju provede u djelo. Mnoga trgovačka društva se suočavaju s problemima i uvjetima nemilosrdne tržišne utakmice obilježene velikim brojem bankrota i financijskih problema. Činjenica je da uspješnost poslovanja ovisi o njegovom vođenju, odnosno menadžmentu. Osim njega pojavljuje se i niz ostalih faktora na koje je teško utjecati. Najčešći problemi u poduzetničkoj aktivnosti očituju se kroz sljedeće elemente: država, lokalna zajednica, kadrovi, tržište i postojeća vlasnička struktura.

Obveze države trebale bi se odnositi na uvođenje promjena i novo definiranje razvojne politike turizma i ugostiteljstva, osiguranje povoljnijih uvjeta kreditiranja, formiranje povoljnijih poreznih uvjeta, redefiniranje strateških ciljeva i uspostavljanje tržišta roba i usluga. Najznačajniji zadatak menadžmenta očituje se u uzimanju u obzir svih elementa u svom okruženju te preuzimanje uloge aktivnog sudionika u zajednici sa svrhom unapređenja kvalitete života.

Poželjna je promjena načina rada i djelovanja lokalne zajednice u partnerski orijentiranu organizaciju. Prilika je da se kroz partnerski uspostavljeni odnos lokalne zajednice i poduzetništva na duži rok osigura uspješnije poslovanje, ugostiteljstva, trgovine, poljoprivrede, građevinarstva, obrtništva i ostale.

Uspješnost organizacije dovedena u pitanje uslijed loše motiviranosti zaposlenih djelatnika, što se vidi kroz njihovo nedovoljno znanje i vještine. Putem stalnog obrazovanja, edukacija i treninga zaposlenih ili pak zapošljavanja novog osoblja u organizaciju moguće je uvesti promjene u organizaciju. Nedostatak kvalitetnog kadra koji poznaje rad u struci pojavljuje kao ključni problem u poslovanju poduzeća danas. Za uspjeh pojedinog poduzeća neizostavna je fleksibilnost na promjene. Davanje značaja usavršavanju znanja, sposobnosti i vještina zaposlenih sa svrhom savladavanja i lakšeg prihvata promjena iz okruženja prijedlozi su za lakše savladavanje promjena.

Potencijalni nedostaci s kojima se mogu susresti poduzetnici jesu: nesigurnost dohotka, rizik gubitka uloženog kapitala, nedefinirano radno vrijeme i naporan rad, visoka razina stresa, niska kvaliteta života za vrijeme uspostavljanja poslovanja, neograničena odgovornost, obeshrabrenje.

3. TEORIJSKE ODREDNICE ODRŽIVOG RAZVOJA

Jedan od važnijih resursa i izazova 21. stoljeća navodi se briga o stanju prirodnog okoliša te porast važnosti turizma, koji su postali jednim od važnih temelja gospodarskog napretka u svijetu. Sve države i strukture društva posljednjih dvadeset godina aktivno se bave održivim razvojem koji postaje sve češća tema. Značajne i očigledne poruke te pojave koje primamo iz prirodnoga okruženja potaknule su zabrinutost stanovništva problemima održivog razvoja i okoliša što je očekivana reakcija. U ovom se odlomku obrađuju sljedeće tematske cjeline: 3.1) Pojam održivog razvoja, 3.2) Načela održivog razvoja, 3.3) Ciljevi održivog razvoja.

3.1 Pojam održivog razvoja

Pojam održivog razvoja „*Sustainable Development*“ potječe iz djelatnosti šumarstva, a mjera se odnosila na pošumljavanje i sječu šuma kako bi se održala biološka obnova istih s ciljem da ih i sljedeći naraštaji mogu koristiti.

Potreba za održivim razvojem predstavlja uvjet i nužnost budućeg razvoja i prosperiteta. Nematerijalna dobra poput kvalitete življenja i etička senzibilnost ljudi, njihova znanja i sam odnos prema prirodi te održivom razvoju predstavljaju osnovu iz koje će se zasnivati nove vrijednosti. Sve poželjniji i potrebniji održivi razvoj u svim područjima života i rada nije više upitan, pitanje je samo u pristupu i njegovoj provedbi i realizaciji.

Koncept održivog razvoja nije moguće objasniti kroz određene definicije, već on predstavlja procese i promjene uspostavljene između društvenih ekonomskih i prirodnih sustava. Fokus održivog razvoja temelji se na maksimalnoj primjeni otkrića u znanosti kao i novih tehnologija koji djeluju u cilju očuvanja prirodnih resursa te postizanju društvenog napretka.

Tek 80-ih godina 20. stoljeća termin održivost prihvaćen je kao pojam međunarodne zajednice pri čemu je predstavljena strategija UN-a o očuvanju prirodnih resursa usklađenu s općim ciljem postizanja održivog razvoja.

Termin „održivi razvoj“ 80-ih godina ušao je u opću terminologiju kako bi se ukazala povezanost razvoja i zaštite okoliša. Prvo ozbiljnije i znanstvenije poimanje održivog razvoja prikazano je u tzv. Brundtlandovu izvješću Svjetske komore za okoliš UN-a i publicirano pod

nazivom Naša zajednička budućnost 1987. godine. U toj je studiji održivi razvoj definiran kao „razvoj koji zadovoljava potrebe današnjeg naraštaja bez ugrožavanja budućih naraštaja“. ¹²

Održivi razvoj može se shvatiti kao proces unapređivanja kvalitete ljudskoga života odvijanog u okvirima održivih ekosustava.

Društveno-okolišna ravnoteža trebala bi biti prihvatljiva za sve zajednice, na lokalnoj i globalnoj razini, pri čemu je potrebno uočiti osjetljivost okoliša. Gospodarsko-okolišna ravnoteža predstavlja poticajno i subvencionirano okruženje za ekonomski rast uz očuvanje prirodnih resursa, dok gospodarsko-društvena ravnoteža podrazumijeva ravnomjeran ekonomski rast poduzeća te lokalnih zajednica. Održivi razvoj znači i gospodarski i društveni rast usklađen s ekosustavima u kojima djeluje, pa je kao takav i dugoročno održiv.

Znanja ostvarena iz društvenih znanosti poput ekonomije, ekonomike okoliša i strategijskog menadžmenta te iz područja prirodnih znanosti, primjerice biologije, tehnologije, ekologije, neophodne su za upravljanje održivim razvojem. Ipak, upravljanje održivim razvojem na lokalnoj i globalnoj razini, sustav je izravno povezan s državnim, gospodarskim i nevladinim menadžerima.

3.2 Načela održivog razvoja

Samo planiranje napretka i razvoja gospodarstva potrebno je usuglasiti i povezati s načelima održivog razvoja. Tako je i u turizmu teško pronaći idealnu ravnotežu između njih. To je vrlo kompleksan zadatak jer je nužno osigurati cjelovitu i dugotrajnu održivost turizma i turističkih destinacija u cijelosti. Održivi razvoj globalni je dogovor koji se iskazuje ravnotežom između socijalnog, ekonomskog i ekološkog segmenta razvoja na lokalnoj i nacionalnoj razini.

Održivi razvoj temelji se na četiri glavna načela: ekološka održivost, sociokulturna održivost, ekonomska održivost te tehnološka održivost.¹³ Koncept održivog razvoja nije primarno povezan sa zaštitom okoliša te se ne odnosi samo na načelo ekološke održivosti.

---

¹² Črnjar M, Črnjar K, „Menadžment održivog razvoja“, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu u Rijeci, Glosa, Rijeka, 2009. str 79

¹³ Vujić V, „Održivi razvoj turizma“ Fakultet za turistički i hotelski menadžment, 2005, str. 16

Nije dovoljno usmjeriti se samo na ekološki segment bez obzira što je zagađenje prirode jedna od najvećih prijetnji čovječanstvu, već je potrebno uskladiti planiranje sa cijelim konceptom i uvažiti sva načela.

Pravna regulativa neophodna je za uspješan i efikasan nadzor provedenih odluka te kažnjavanje prekršaja. Najdjelotvorniji način kako bi načela održivog razvoja zaživjela te da se omoguće pretpostavke za postizanje ciljeva održivog razvoja jest usvajanje temeljnoga nacionalnog dokumenta koji zagovara politiku održivog razvoja kao ispravnu razvojnu opciju zemlje.

3.2.1 Ekološka održivost

Bez obzira na nova tehnološka rješenjima, razvojem čovječanstva, mogućnost razgradnje štetnih tvari u prirodi sve je teže. Željan bržeg ekonomskog razvoja i unapređenja kvalitete života, posebice materijalno, čovjek je uzrokovao brojne neželjene i štetne posljedice u prirodi. Time je čovjek vođen težnjom za unapređenjem kvalitete života zapostavio njezin osnovni preduvjet - očuvanu i zaštićenu prirodu.

Ekološka održivost garantira usklađenost razvoja s očuvanjem osnovnih ekoloških procesa, biološke raznolikosti i bioloških resursa. Održivi razvoj može se okarakterizirati uspješim tek kad bude podržan kao koncepcija i temelj za budućnost. Utjecaji onečišćenja ne poznaju granice država. Gospodarstvo u nerazvijenim zemljama do sada je bilo zaostalo i tehnološki i ekonomski. Danas se u tim zemljama provode tehnološka rješenja koja neće pridonijeti njihovom razvoju jer nisu u skladu s načelima održivosti. Najvrjedniji resurs nekih od zemalja jest upravo očuvan okoliš što koriste kao resursnu osnovu za plasman na turističko tržište. Kako bi upotrijebile ekonomske koristi od turizma te zaštitile prirodu od nemara i neodgovornih turista, potrebno se voditi znanjem te pridržavati se načela održivosti. Održivi razvoj turizma, utemeljen na ekološkim načelima, pojavljuje se kao suvremena faza razvoja turizma i odgovor na neodrživost masovnog turizma. Isto tako, važno je naglasiti da bi svi korisnici okoliša trebali brinuti o zaštiti istoga, prirodnim resursima i upravljanju prostorom na nivou turističke destinacije.

3.2.2 Sociokulturna održivost

Sociokulturna održivost jamči kompatibilnost razvoja s očuvanjem kulture i sustava vrijednosti ljudi na koje taj razvoj utječe te trajno održanje i isticanje identiteta lokalne zajednice.¹⁴

Sociokulturna održivost usmjerena je na mogućnost zajednice da prisvoji nove inpute (turiste) na određeno razdoblje te da bez obzira na njih nastavi djelovati bez društvene neravnoteže do koje mogu dovesti ti inputi. Ako se neravnoteža ipak dogodi, važno je unaprijed odrediti procese da se ona umanju na najmanju moguću razinu.

Društveni resursi obogaćeni vrijednostima lokalne, autentične kulturne baštine imaju iznimno važnu ulogu u održivom razvoju turizma svake destinacije. Oni potiču interakciju među turistima i domaćinima što predstavlja osnovu za razvoj turizma. Lokalne neobičnosti i autohtona svojstva opće su društvene vrijednosti koje je potrebno očuvati, a koje su direktno izložene promjenama utjecajem turizma. Način života, specifičnosti, običaji i kultura lokalnog stanovništva dolaskom turista doživljavaju određene promjene. Tradicija lokalne zajednice neminovno se i zauvijek mijenja razvojem turizma. Povodom toga posebna se pažnja dodjeljuje sociokulturnoj održivosti turizma te primjeni načela sociokulturne održivosti.

3.2.3 Ekonomska održivost

Iako je ekonomski rast lokalne zajednice glavni cilj razvoja turizma u mnogim destinaciji, naglasak se ne bi trebao staviti samo na ostvarenje što većih ekonomskih koristi jer se pri tome ignoriraju ostali uvjeti održivosti i ravnoteža se u potpunosti ugrožava. Ponašanje potaknuto postizanjem što većeg dobitka u što kraćem vremenskom razdoblju dovodi do neumjerene upotrebe prirodnih resursa te, iznimno, trajnoj devastaciji, a na kojima baziraju svoje poslovanje. Posljedice takva neumjerena ponašanja vidljivi su primjerice u nekontroliranoj izgrađenosti te uništavanju priobalnog prostora.

Ekonomska održivost garantira da razvoj bude ekonomski efikasan i da resursi budu očuvani i za buduće naraštaje. Ona se ne pretpostavlja se drugim načelima održivosti te je jednako bitna.

---

¹⁴ Ibidem, str 17.

Prema UNWTO-u voditi se ekonomskim načelima u održivom razvoju turizma znači osigurati takvo poslovanje koje će omogućiti održive, dugoročne ekonomske aktivnosti, pravedno distribuirane socioekonomske koristi svim interesnim skupinama, i to:

- stabilnu zaposlenost
- mogućnost za ostvarivanje dohotka i socijalne usluge domaćoj zajednici te
- doprinijeti ublažavanju siromaštva.¹⁵

3.2.4 Tehnološka održivost

Svakodnevno smo svjedoci tehnološkim napredcima, a nova tehnološka rješenja u svim područjima ljudskog djelovanja olakšavaju život. Za implementaciju koncepcije održivog razvoja vrlo je bitno da se postojeća tehnologija koristi primarno u korist blagostanja čovječanstva. Potreba za razvojem značila je za neke nerazvijene zemlje korištenje stare tehnologije koja nije ekonomski učinkovita kao najnovija suvremena rješenja, a posljedično i ugrožava okoliš te zdravlje ljudi. Neodrživost tehnologije rezultira i njihovom ekonomskom, ekološkom, te u krajnosti i socijalnom neodrživošću za države i lokalne zajednice.

Od tehnološke održivosti zahtijeva se razvoj i primjena tehnologije na način da se u proizvodnji koristi tehnologija koja uz ekonomske pozitivne učinke ima i elemente, kojima se štiti okoliš. Novom tehnologijom nastoji se doći do drugačijih rješenja za korištenje prirodnih resursa, primijeniti ju u postupcima pročišćavanja otpadnih voda, eliminiranju otpada, recikliranja, a uz sve to da budu usmjerene na boljitak čovjekovog života i čovječanstva.

3.3 Ciljevi održivog razvoja

Ujedinjeni narodi su 2000. godine donijeli Milenijsku rezoluciju UN-a. Države članice su tom rezolucijom istaknule zajedničku odgovornost prema svijetu, a posebno prema ugroženima i djeci kojoj pripada budućnost. Rezolucijom je bilo definirano osam specifičnih ciljeva poznatih kao Milenijski ciljevi razvoja, čije je ostvarenje planirano 2015. godine. Značajan uspjeh u ostvarivanju ciljeva zabilježen je u pojedinim regijama, no napredak nije bio ravnomjeran u svim regijama i državama. Neravnomjernost se očitovala kroz glad, etničku i spolnu

---

¹⁵ Birkić D, „Održivi turistički razvoj priobalne destinacije“, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu, Opatija, 2016, str. 131

diskriminaciju te diskriminaciju žena. Razlika u dostupnosti zdravstvenih usluga i obrazovanja između bogatih i siromašnih se povećala, dok su u ruralnim sredinama su i dalje uskraćeni za osnovne komunalne usluge i pitku vodu u odnosu na urbane sredine. Okoliš i dalje trpi posljedice uzrokovane napretkom, razvojem i profitom. Ratovi i njihove razorne posljedice prisilile su milijune ljudi na izbjeglištvo i migraciju.

Shema 1. Milenijski ciljevi razvoja

Osam ciljeva za 2015.

Izvor: preuzeto sa <https://www.ckd.hr/ciljevi-odrzivog-razvoja/> (22.03.2023)

U programu razvoja za razdoblje do 2030. godine, ciljevi su različito regulirani. Rezolucija UN-a za razdoblje do 2030. akcijski je plan za ljude, prirodu i razvoj. Planom se nastoji graditi partnerstvo između država i dionika te pridonijeti trajnosti mira. Siromaštvo je i dalje je najveći globalni izazov, s kojim se suočavaju sve države i narodi.

Države su dogovorile postaviti plan u svoje nacionalne politike te tim promjenama usmjeriti svijet na održivi put. Definirana je vizija rezolucije kroz 17 globalnih ciljeva za održivi razvoj. Svi ciljevi se uz partnerstvo i mir temelje na tri primarne dimenzije održivog razvoja: društvo, okoliš i gospodarstvo i kao takvi su cjeloviti i nedjeljivi.

Tablica 2. Globalni ciljevi održivog razvoja

Globalni ciljevi održivog razvoja
Cilj 1. Iskorijeniti siromaštvo svuda i u svim oblicima
Cilj 2. Iskorijeniti glad, postići sigurnost hrane i poboljšanu ishranu te promovirati održivu poljoprivredu
Cilj 3. Zdravlje – Osigurati zdrav život i promovirati blagostanje za ljude svih generacija

Cilj 4. Osigurati uključivo i kvalitetno obrazovanje te promovirati mogućnosti cjeloživotnog učenja
Cilj 5. Postići rodnu ravnopravnost i osnažiti sve žene i djevojke
Cilj 6. Osigurati pristup pitkoj vodi za sve, održivo upravljati vodama te osigurati higijenske uvjete za sve
Cilj 7. Osigurati pristup pouzdanoj, održivoj i suvremenoj energiji po pristupačnim cijenama za sve
Cilj 8. Promovirati uključiv i održiv gospodarski rast, punu zaposlenost i dostojanstven rad za sve
Cilj 9. Izgraditi prilagodljivu infrastrukturu, promovirati uključivu i održivu industrijalizaciju i poticati inovativnost
Cilj 10. Smanjiti nejednakost unutar i između država
Cilj 11. Učiniti gradove i naselja uključivim, sigurnim, prilagodljivim i održivim
Cilj 12. Osigurati održive oblike potrošnje i proizvodnje
Cilj 13. Poduzeti hitne akcije u borbi protiv klimatskih promjena i njihovih posljedica
Cilj 14. Očuvati i održivo koristiti oceane, mora i morske resurse za održiv razvoj
Cilj 15. Zaštititi, uspostaviti i promovirati održivo korištenje kopnenih ekosustava, održivo upravljati šumama, suzbiti dezertifikaciju, zaustaviti degradaciju tla te spriječiti uništavanje biološke raznolikosti
Cilj 16. Promovirati miroljubiva i uključiva društva za održivi razvoj, osigurati pristup pravdi za sve i izgraditi učinkovite, odgovorne i uključive institucije na svim razinama
Cilj 17. Ojačati načine provedbe te učvrstiti globalno partnerstvo za održivi razvoj

Izvor: izrada autorice prema <https://idop.hr/ciljevi-odrzivog-razvoja/> (22.03.2023.)

4. KARAKTERISTIKE TURIZMA NA OTOKU CRESU

Otok Cres najveći je hrvatski otok sa svojim središtem i glavnim gradom Cresom. Njegova površina iznosi 405,8 kilometara kvadratnih, a nalazi se u Kvarnerskom zaljevu. Administrativno sjedište nalazi se u gradu Cresu, koji je i najveći grad na otoku Cresu, ali sveukupno postoji još 26 manjih naselja od kojih se ističu Beli, Valun, Martinščica i Lubenice kao naselja od posebne važnosti. Prema posljednjem popisu stanovništva na njegovom području živi 2.738 stanovnika. Stanovništvo se, osim turizma, bavi maslinarstvom, pčelarstvom, ovčarstvom i ribarstvom. Turizam je djelatnost koja posljednjih godina bilježi izuzetan napredak. U ovom se poglavlju obrađuju sljedeće tematske cjeline: 4.1) Geografski položaj i prometna povezanost, 4.2) Preduvjeti razvoja turizma na otoku Cresu, 4.3) Analiza turističke ponude, 4.4) Analiza turističke potražnje.

4.1 Geografski položaj i prometna povezanost

Značajna povijest turizma otoka Cresa posljedica je povoljnog zemljopisnog položaja, povoljne mediteranske klime te krškog reljefa i rane naseljenosti. Različiti su vladari kroz povijest ostavljali svoje tragove na području otoka. Donijevši sa sobom svoju kulturu, svaki od tih naroda utjecao je na daljnji razvoj cjelokupnog otoka.

Turizam otoka Cresa ima vrlo bogatu povijest i tradiciju koja seže još u davnu 1845. godinu kada je organizirano prvo turističko putovanje iz Rijeke do grada Cresa parobrodima za nekolicinu putnika. Austrijski Lloyd, bio je prvo i najveće parobrodarsko društvo na Jadranu i on je 1. lipnja 1845. godine zaslužan za prvo turističko putovanje parobrodima između Rijeke i Cresa.

Otok Cres pripada Kvarnerskom zaljevu i najsjeverniji je otok Jadranskog arhipelaga. Administrativno je dio Primorsko-goranske županije. Pripada cresko-lošinjskom otočju koja broji ukupno 36 otoka, otočića i hridi, lociran je između istočne obale Istre i istočnog niza kvarnerskih otoka (Krka, Raba i Paga) te otoka Lošinja s južne strane.

Dug je 66 km, a u najširem dijelu širok 12 km što ga čini najvećim jadranski otokom površine 405,7 km².¹⁶ Sjeverna točka otoka Cresa je rt Jablanac (45°11' s.g.š), dok je najjužnija rt Suha

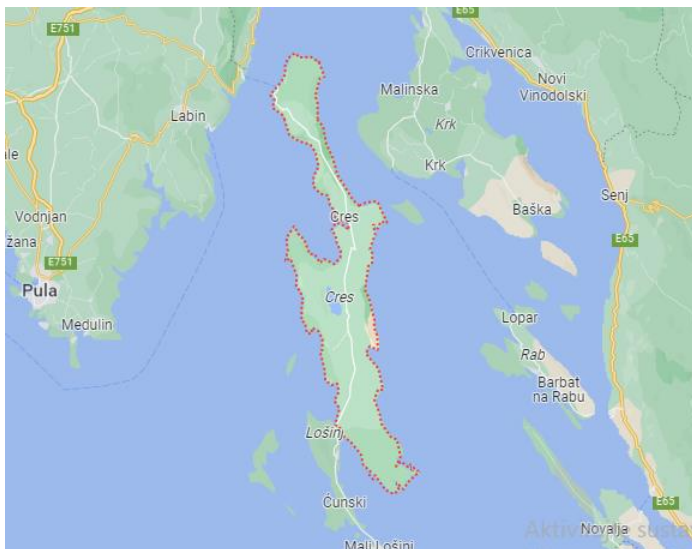
---

¹⁶ Preuzeto prema <https://www.visitcres.hr/otok-cres/mjesta-cres/otok-cres.aspx> (26.03.2023.)

Punta (44°36' s.g.š.) pa ukupna udaljenost između krajnjih iznosi 66 km. Širina otoka doseže prosječno 30 km, a najuži dio otoka naziva se Križić, otprilike 3 km širok.

Cres se smatra najvećim (veći za pola četvornog kilometra od otoka Krka), drugim najduljim (nakon Hvara) te drugim najvišim (nakon Brača) otokom Jadranskog mora.¹⁷

Slika 1. Geografski položaj otoka Cresa

Izvor: Preuzeto prema <https://www.google.com/maps> (26.03.2023.)

Dolazak na otok Cres moguć je s više prijevoznih sredstava. Najčešće korištena vrsta prijevoza jesu osobni automobil i autobus. Na otok je moguće doći iz dva smjera. Prvi smjer i najčešći je prelazak preko Krčkog mosta i otoka Krka koji uključuje trajektnu liniju iz mjesta Valbiska na otoku Krku do mjesta Merag na otoku Cresu. Drugi smjer dolaska na Cres podrazumijeva vožnju trajektnom linijom Brestova-Porozina koja povezuje Istru i Cres. Brojni turisti rado izabiru dolazak morskom stranom, jahtama ili organiziranim turističkim brodovima.

Razlog tome jesu izuzetno uređene luke za privez plovila u obalnim mjestima otoka te glavna ACI marina Cres u samom gradu Cresu koja se sastoji od 440 vezova. ACI marina Cres proglašena je najdražom marinom po izboru nautičara, 2020. godine osvojila je nagradu “Zlatno Sidro” a 2021. godine dodijeljeno joj je posebno priznanje za najljubavnije osoblje, Zlatni osmijeh.¹⁸

Bez obzira što Cres ne posjeduje vlastiti aerodrom, blizina Zračne luke Rijeka na otoku Krku, značajan je način povezivanja s europskim gradovima. Izuzetno važno i značajno prijevozno

¹⁷ Andlar G. i dr. „Studija krajobraza otoka Cresa“, Cres, 2015, str. 9

¹⁸ Preuzeto prema <https://aci-marinas.com/hr/marina/aci-cres/> (26.03.2023.)

sredstvo, kako za stanovnike otoka tako i za turiste jest katamaran koji povezuje grad Cres sa Rijekom otkud putnici mogu nastaviti svoju vožnju autobusom ili vlakom.

4.2 Preduvjeti razvoja turizma na otoku Cresu

Mnoštvo različitosti čini otok Cresa sasvim jedinstvenim i različitim od svih ostalih otoka. Preko klimatskih i vegetacijskih zona koje skrivaju mnoge tajne i prirodne fenomene pa do tragova povijesti otoka Cresa gdje leže zanimljivi ostaci u prostoru i vremenu svojim kulturnim, arhitektonskim i sociološkim karakteristikama.

Prirodne atrakcije, brojna izletnička odredišta, skrivene plaže i uvale, mnogi kulturno-povijesni spomenici, crkve, muzeji, galerije, izložbe, karakterističan način života stanovnika, običaji, autentične narodne nošnje te bogata gastronomska ponuda otoka, u velikoj mjeri oplemenjuju boravak turista na otoku Cresu.

Klima otoka Cresa predodređena je geografskim smještajem, položajem okolnog kopna, konfiguracijom te veličinom samog otoka kao i utjecajem mora koje ga okružuje.

Zbog geografskog smještaja na 45° s.g.š. Cres pripada umjereno toploj kišnoj klimi. Određuju ga dva klimatska oblika: umjereno topla vlažna klima s vrućim ljetom te umjerena topla vlažna klima s toplim ljetom. Ljeta su većinom vruća i suha, a zime blagih temperatura, no često vjetrovite i kišne (ponekad i snježne). Proljeća najvećim dijelom hladnija od jeseni što je uzrokovano utjecajima ohlađenog mora tijekom zimskih mjeseci.

Otok se opskrbljuje pitkom vodom sa Vranskog jezera sa otoka. Voda je vrhunske kvalitete i bogata je mineralima. Jezero je izrazito zaštićeno i čuvano, stoga turisti izuzetno cijene i samu činjenicu da je voda pogodna za piće i na samom izvoru.

Bogata kulturno povijesna baština zasigurno je važan element kulturno-povijesnih preduvjeta razvoja turizma. Grad Cres krasi splet ulica, koje tvore manje trgove.

Franjevački samostanski kompleks u Cresu smješten je uz samu staru gradsku jezgru. Samostanski objekti jesu crkva sv. Franje Asiškog sa zvonikom, dva klaustra, samostanske zgrade, te vrtovi i maslinici.

Dok nije demolirano krajem 19. stoljeća, Cres je bio opasan sustavom gradskih zidina i obrambenih kula, a ostatak je uništen nakon 2. svjetskog rata. Od tih utvrdi ostala je kula na brdu uz staru jezgru, nekoliko dijelova zidina, te troja gradska vrata. Kula na brdu uz staru

gradsku jezgru jedina je sačuvana kula od nekadašnjeg pet kula koje su predstavljale obrambeni sustav kojim je bio okružen grad Cres.

Palača Arsan, najstarija creska patricijska palača, nalazi se na mjestu nekadašnjeg arsana (tal. naziv arsenale, brodarnica) te je iz toga proizašao naziv „Arsan“ koji je prihvaćen kroz povijest. Ispred muzeja čuva se brončana skulptura Frane Petrića, renesansnog filozofa.

Palača Moise kao najveća zgrada u gradu, čuva osam grbova obitelji Petris i dva grba obitelji Moise te otkriva kako je upravo ona bila sjedište najmoćnije grane obitelji Petris. Prema tome se u novijoj literaturi palača naziva „palačom Petris-Moise“.

Tijekom preseljenja upravnog središta iz Osora u Cres bilo je neophodno sagraditi nove i veće upravne zgrade, a posebno gradsku ložu u kojoj su se održavala suđenja i zasjedanja Gradskog vijeća, koja se koristila i kao mjesto za tržnicu.

Creska zborna crkva svete Marije Velike završena je krajem 15. stoljeća. Ova trobrodna bazilika i njen 22 metra visok zvonik nalaze se na ulazu kroz lučka gradska vrata.

Najstarija funkcionalna creska crkva nekadašnja je glavna crkva, koja je stajala na prostranom trgu u samom centru tadašnje gradske jezgre. Izgrađena je u 13. stoljeću i posvećena svetom Izidoru, zaštitniku Grada Cresa, čiji dan se slavi 2. siječnja. Svetog Izidora u Cresu se naziva grčkim oblikom imena „Sidar“, što svjedoči o raznolikom kulturološkim utjecajima u primorskim mjestima.

Svi navedeni kulturno povijesni spomenici nalaze se u gradu Cresu, a u nastavku će biti izdvojene posebnosti ostalih većih naselja na otoku. U rimskom naselju Caput Insulae, na mjestu današnjeg sela Beli, mogu se pronaći ostaci iz rimskoga razdoblja, srednjovjekovne utvrde, gotičke crkvice, zapise na glagoljici i raznovrsne boje i ornamente na pročeljima kuća. U mjestu se nalazi i centar posvećen najvećoj prirodnoj znamenitosti otoka, bjeloglavom supu - Centar za posjetitelje Beli s oporavilištem za bjeloglave supove. Cres je jedno od zadnjih prirodnih mjesta na kojemu se gnijezde ove rijetke i zaštićene ptice.

Na južnoj obali creskog zaljeva smjestilo se malo ribarsko mjesto Valun. Smješten uz more, Valun kakvog danas poznajemo je dosta „mlad“ u odnosu na Beli, Cres i Lubenice. Samo naselje se razvilo i spustilo na more tek krajem 17. stoljeća. Biser ovog mjesta jest i Valunska ploča, jedan od najstarijih dokumenata pisanih glagoljicom, iznimno značajan segment hrvatskog kulturnog nasljeđa. Valun je također poznat po gastronomskim specijalitetima, a posebice ribljim.

Rimsko naselje Hibernicia bilo je na mjestu današnjih Lubenica koje se danas nalaze na Pristupnoj listi UNESCO-a za kulturna dobra. Tijekom ljeta, Grad Cres već tradicionalno organizira glazbene večeri u Lubenicama koje posjećuje velik broj domaćih i stranih gostiju. U crkvi Sv. Marije održavaju se koncerti, a na trgu ispred crkve održava se svečano otvorenje i zatvaranje "Lubeničkih večeri" na kojima nastupaju brojni svjetski, ali i hrvatski autori. U Lubenicama se nalazi Muzej ovčarstva, osnovan početkom prošlog desetljeća. Na otoku Cresu ovčarstvo je jako rašireno i vuna autohtone creske ovce nekada je bila izuzetno cijenjena.

Martinščica je drugo najveće mjesto na otoku Cresu koja svoje ime, kao i zaljev, duguje crkvi sv. Martina koja se smjestila iznad morskoga žala. Razvoj mjesta, kakvo poznajemo danas, počinje s gradnjom samostana i crkve sv. Jeronima koji je utemeljen 1479 godine. Pravi uspon i razvoj Martinščice počinje krajem 19. stoljeća te oblikuje mjesto kakvo poznajemo danas.

Za ljubitelje boravka u prirodi i one koji žele upoznati unutrašnjost otoka na raspolaganju je oko 300km obilježenih i markiranih pješačkih staza. Uz pješaćenje i planinarenje, biciklizam je također izvrstan način za otkrivanje brdovitih područja otoka Cresa te upoznavanja najskrivenijih mjesta otoka.

4.3 Analiza turističke ponude

Za turističku ponudu može se reći da je to onaj dio tržišta, koji se javlja kao ponuđač roba i usluga turističkoj potražnji, odnosno, to je ona količina roba i usluga koja se nudi po određenim cijenama radi zadovoljavanja potreba turističke potražnje.¹⁹

Problem sezonalnosti u turizmu još je uočljivi je na otoku Cresu budući da uglavnom svoju ponudu temelji na suncu i moru, resursima koje je moguće iskoristavati isključivo u ljetnim mjesecima, od svibnja do rujna, i to varira o godini i klimatskim promjenama.

Otok Cres poznat je turistima po svojim prirodnim ljepotama, očuvanoj prirodi, simbiozi stanovnika i prirode. Prema tome, na otoku prevladava kupališno - odmorišni turizam, no svakako potrebno je istaknuti i ostale specifične oblike turizma poput nautičkog, kulturnog,

---

¹⁹ Čavlek, N., Bartoluci, M., Prebežac, D., Kesar, O. „Turizam: Ekonomske osnove i organizacijski sustav“, Školska Knjiga, Zagreb, 2011, str. 453.

cikloturizma, sportsko – rekreativnog prema kojima treba formirati turističku ponudu i diversificirati ju.

Kupališno – odmorišni turizam na otoku Cresu temelji se na brojnim plažama poput plaže Beli iznad koje je vrlo popularan Zip – line Beli, plaža Kovačine u kampu, plaža u uvali Krušćica, Raca i Zdovica u Valunu, plaža u Miholašćici, plaža podno Lubenica (naziv Luka), zatim plaže Nedomišje, Pragajena, Plave grote, Sv. Blaž, Koromačno.

Za ljubitelje kampiranja, u ponudi su četiri kampa na otoku koji i ostvaruju najveći turistički promet. To su Kamp Kovačine (***) u Cresu, Kamp Slatina (***) u Martinšćici te Kamp Brajdi (***) u Belom te Kamp Zdovice (*) u Valunu.²⁰

Za nautičare je najznačajnija ACI Marina u Cresu sa 440 vezova, a privez brodica omogućen je još u Valunu (30 brodica), Mergu (10 brodica) i Martinšćici (70 brodica).

U sportsko rekreativnoj ponudi, osim planinarenja, šetnje i biciklizma gdje je važno spomenuti i drugi po visini vrh Sis (638m), ističu se i ronilački centri u Cresu, Martinšćici i Belom, discovery diving i individualni tečaj ronjenja u Ronilačkoj bazi u Belom, promatranje bjeloglavih supova i zip-line u Belom, sedam labirinata i 7 eko staza u Tramontani, vožnja padobranom i vodeni sportovi u Cresu.

U lokalnoj gastronomiji, od glavnih specijaliteta izdvajaju se otočna janjetina, domaći ovčji sir i pršut, maslinovo ulje, riblji specijaliteti, domaća rakija sa začinskim biljem. Jela pripravljena po starim tradicionalnim receptima začinjena aromatičnim biljem i maslinovim uljem, osnovna su značajka ove otočne kuhinje. Gastronomske manifestacije koje se provode na otoku Cresu su: Cres na pijatu (Dani creske janjetine i sira, Dani creskog maslinovog ulja, Dani creskog meda i ljekovitog bilja, Dani tradicionalnih slastica) i Brudetijada. Osim toga, u sklopu ostalih manifestacija uvijek bude bogata ponuda lokalnih gastronomskih specijaliteta.

Cres sebe promovira i kroz razne kulturne manifestacije, kao što su kulturne: Creske kulturne večeri, Lubeničke glazbene večeri, Osorske glazbene večeri, Semenj, Dani Frane Petrića, Creski kaić i druge. Očuvane i zaštićene kulturno-povijesne cjeline zasigurno su jedno od najvećih bogatstva otoka Cresa. Urbane i ruralne cjeline Beli, Lubenice i Osor, te gradine iz željeznog i brončanog doba, preko 114 sakralnih građevina, ruralna arhitektura i pastirski stanovi, motivi su dolaska turista na otok Cres.

---

²⁰ Turistička zajednica grada Cresa, preuzeto prema <https://www.visitcres.hr/otok-cres/kamp-cres/Default.aspx> (31.03.2023.)

Ključni nedostaci turističke ponude otoka Cresa jesu sezonalnost, nedovoljan broj turističkih sadržaja kako bi se ponuda diversificirala, nedovoljna razvijenost kulturnog i zdravstvenog turizma te nezadovoljavajuća ponuda hotelskog smještaja.

Tablica 3. Pregled smještajnih kapaciteta na području TZG Cresa u 2022. godini

Kategorizacija	Broj objekata	Broj kreveta
KOMERCIJALNI SMJEŠTAJ		
Hoteli	3	463
Kampovi	4	5.812
Privatni smještaj	810	5.339
Ukupno	817	11.614
NEKOMERCIJALNI SMJEŠTAJ		
Vikendaši/stanovi građana	1.808	7.904
Ukupno (komercijalni + nekomercijalni)	2.625	19.518

Izvor: Turistička zajednica grada Cresa, , Izvješće o izvršenju Godišnjeg programa rada i financijsko izvješće Tzg Cresa za 2022. godinu

U prethodnoj tablici prikazan je pregled smještajnih kapaciteta prema broju objekata i prema broju kreveta. Vidljivo je da najveći udio u ukupnom broju smještajnih kapaciteta (kreveta) zauzimaju kampovi (50,04%), razlog tome jest zasigurno njihova dobra opremljenost te modernizacija kampa Kovačine 2015. godine. Nakon kampova slijedi privatni smještaj (45,97%) te su na kraju hoteli sa tek 3,99%. Već slijedeće godine, ponuda hotelskog smještaja na Cresu trebala bi se poboljšati s obzirom da je u tijeku gradnja dva hotela visoke kategorije.

4.4 Analiza turističke potražnje

Turistička potražnja definira se kao ukupan broj osoba koje sudjeluju u turističkim kretanjima ili se žele uključiti u turistička kretanja kako bi koristile različite turističke usluge u mjestima izvan vlastite životne sredine.²¹

²¹ Galičić V, Laškarin M, „Principi i praksa u turizmu i hotelijerstvu“, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu, Rijeka, 2016, str. 16

Tablica 4. Ostvareni dolasci i noćenja prema smještajnim kapacitetima i usporedba s 2021. i 2019.g.

VRSTA OBJEKTA	DOLASCI			IND		NOĆENJA			IND	
	2022.	2021.	2019.	22/21	22/19	2022.	2021.	2019.	22/21	22/19
Kampovi	79.704	68.945	79.688	116	100	643.927	553.229	629.058	116	102
Objekti u domaćinstvu	35.991	30.091	35.123	120	102	233.136	198.167	220.814	118	106
Hoteli	12.149	8.933	11.553	136	105	57.458	43.242	56.725	133	101
Nekomercijalni smještaj	7.422	7.648	8.719	97	85	166.489	167.167	246.781	100	67
UKUPNO	135.266	115.617	135.083	117	100	1.101.010	961.805	1.153.378	114	95

Izvor: Turistička zajednica Grada Cresa, Izvješće o izvršenju Godišnjeg programa rada i financijsko izvješće Tzg Cresa za 2022. godinu

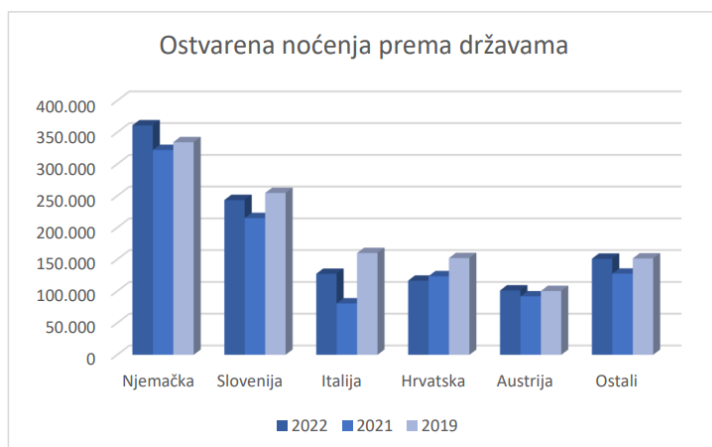
U tablici su prikazani dolasci i noćenja turista na otoku Cresu prema smještajnim objektima. S obzirom da se 2019. godina smatra rekordnom godinom prema ostvarenom turističkom prometu u Hrvatskoj, provedena je usporedba dolaska i noćenja 2022. godine sa 2019. godinom te sa prethodnom 2021. godinom. Kampovi su 2022. godine ostvarili isti broj turističkih dolazaka kao i 2019. godine, a u usporedbi sa 2021. godinom ostvareno je 16% više dolazaka. Što se tiče noćenja, ona su blago premašena u odnosu na 2019. godinu (2%). Analizirajući ostvarene dolaske objekata u domaćinstvu, značajan rast od 20% prisutan je u odnosu na 2021. godinu, dok su noćenja u usporedbi s istom godinom porasla za 18%. Prema 2019. godini, privatni smještaj, ostvario je 2% više dolazaka te 6% više noćenja. Hoteli su ostvarili najveći rast dolazaka u odnosu na 2021. godinu (36%), što je i očekivano s obzirom da turisti u vrijeme Covid-19 pandemije nisu bili skloni smještaju u hotelima. Ako uspoređujemo dolaske sa 2019. godinom, ona su u porastu od 5%. Indeks dolazaka u usporedbi s 2021. godinom iznosi 133, što znači da je evidentiran rast od 33%, dok su noćenja u porastu od tek 1% u odnosu na 2019. godinu. Može se zaključiti da su ostvareni dolasci 2022. godine jednaki onima iz 2019. godine te za 17% veći od ukupnih dolazaka 2021. godine. Ukupno ostvarena noćenja 2022. godine porasla su za 14% u usporedbi s 2021. godinom, dok su u usporedbi s 2019. godinom u padu od 5% na što je najviše utjecao nekomercijalni smještaj.

Tablica 5. Ostvarena noćenja prema državi dolaska u 2022. godini

DRŽAVE	DOLASCI			IND		NOĆENJA			IND	
	2022.	2021.	2018.	22/21	22/19	2022.	2021.	2019.	22/21	22/19
Njemačka	39.169	36.360	36.893	108	106	361.178	322.488	334.615	112	108
Slovenija	28.617	24.844	26.645	115	107	243.498	215.128	254.646	113	96
Italija	19.892	11.459	24.055	174	83	127.383	80.882	160.091	157	80
Hrvatska	11.125	11.181	9.709	99	115	116.652	123.650	152.142	94	77
Austrija	13.642	12.440	14.111	110	97	101.204	91.975	100.362	110	101
Ostali	22.821	19.333	23.670	118	96	151.095	127.682	151.522	118	100
UKUPNO	135.266	115.617	135.083	117	100	1.101.010	961.805	1.153.378	114	95

Izvor: Turistička zajednica grada Cresa, Izvješće o izvršenju Godišnjeg programa rada i financijsko izvješće Tzg Cresa za 2022. godinu

Grafikon 1. Ostvarena noćenja prema državama

Izvor: Turistička zajednica grada Cresa, Izvješće o izvršenju Godišnjeg programa rada i financijsko izvješće Tzg Cresa za 2022. godinu

U ukupnom turističkom prometu 2022. godine na vrhu su gosti iz Njemačke s udjelom u ostvarenim noćenjima od 33%, a osim toga ostvarili su i 8% više noćenja nego u 2019. godini. Slijede ih gosti iz Slovenije s udjelom od 23% te gosti iz Italije s udjelom od 12%. U usporedbi s 2019. godinom, gosti iz Slovenije ostvarili su 4% manje noćenja, a gosti iz Italije čak 20% manje noćenja. Domaći gosti ostvarili su 6% manje noćenja u odnosu na 2021. godinu i 77% ostvarenog turističkog prometa iz 2019. godine, a gosti iz Austrije ostvaruju povećanje od 10% u odnosu na 2021. godinu i 1% više u odnosu na 2019. godinu.

5. ODRŽIVI RAZVOJ TURIZMA OTOKA CRESA

Prema Brundtlandovom izvješću (UN), razvoj je održiv kada zadovoljava sadašnje potrebe bez dovođenja u pitanje sposobnost budućih generacija da zadovolje svoje potrebe. Drugim riječima, to je razvoj koji održava osjetljivu ravnotežu između ljudske potrebe za unaprjeđenjem načina života i osjećaja blagostanja na jednoj strani te očuvanja prirodnih resursa i ekosustava o kojima ovisimo mi i buduće generacije na drugoj strani.²² Tematske cjeline razrađene u ovom poglavlju jesu: 5.1) Utjecaj turizma na održiv razvoj otoka Cresa, 5.2) SWOT analiza održivog turizma otoka Cresa, 5.3) Otočna razvojna agencija (OTRA), 5.4) Strateške smjernice i ciljevi.

5.1 Utjecaj turizma na održivi razvoj otoka Cresa

Potrebno je odgovorno razvijati turizam i minimalizirati negativne utjecaje na okoliš i društvo. Od održivog razvoja turizma zahtijeva se očuvanje fizičkog i društvenog okruženja te je s razlogom za turizam primjena koncepcije održivosti u praksi iznimno značajna.

U viziji otoka Cresa do 2035. godine stoji kako je Cres poželjno mjesto za život svim generacijama, postignuta je samoodrživost otoka. Zapuštena zemljišta i nekretnine, kao potencijalni gospodarski resursi, u funkciji su rješavanja imovinskopravnih odnosa i uporabe novog pravnog modela njihovog korištenja. Mnogobrojna obiteljska gospodarstva obnovila su tradicionalnu poljoprivredu i stare zanate. Razvojem selektivnih oblika turizma i stavljanjem kulturne i prirodne baštine u funkciju, otok Cres je postao konkurentna i atraktivna cjelogodišnja turistička destinacija. Razvoj otoka i bolja prometna povezanost rezultat je razvoj novih i proširenja postojećih gospodarskih djelatnosti. Novootvorena radna mjesta i mnogobrojne prilike za samozapošljavanje omogućila su naseljavanje novih stanovnika, ostanak mladih i u konačnici demografski rast. Lokalna uprava aktivno doprinosi rješavanju problema i ostvarenju potreba svojih građana. Kohezija i solidarnost otočne zajednice je na zavidnoj razini te je postignut visok životni standard.²³

Ono na čemu se temelji vizija otoka Cresa su ekološka očuvanost, kvaliteta života lokalnog stanovništva, tradicionalni zanati, razvoj specifičnih oblika turizma, demografski rast,

---

²² Otočna razvojna agencija „Pilot projekt lokalnog razvoja Otok Cres“, str. 11

²³ Ibidem, str. 10

autentičnost. Upravo taj put vodi k cilju da Cres postane samoodrživ otok vođen načelima održivog razvoja.

Poznato je da turizam uzrokuje pozitivne, ali i negativne učinke u ekonomskom, društvenom i okolišnom segmentu. Cilj je da pozitivni efekti budu maksimizirani, a negativni svedeni na minimum. Izravnim i neizravnim utjecajima na prostor stvaraju se značajne utjecaji na gospodarski razvoj, lokalno stanovništvo i okoliš.

Kako bi se sam održiv razvoj implementirao u praksu, važno je uključiti lokalno stanovništvo otoka Cresa u proces razvoja turizma, poticati zeleno poduzetništvo, omogućiti poljoprivrednicima vezu s turističkim sektorom, promovirati kulturno naslijeđe, zaštititi i sačuvati ekološku raznolikost otoka te educirati turiste o značaju prirodne i kulturne baštine otoka.

Turistička potrošnja promatra se kao akt potrošnje pojedinca na različite proizvode i usluge u pripremi i realizaciji turističkog putovanja i boravka na određenom turistički receptivnom području bez obzira na izvor sredstava za potrošnju.²⁴ Turisti u destinaciji slobodna sredstva prvenstveno troše na osnovne usluge poput noćenja, hrane i pića te na sve ostale sadržaje u turističkoj destinaciji. Najidealnije bi bilo steći pozitivne ekonomske učinke koji se temelje na turističkoj potrošnji u što većoj mjeri, i s druge strane, ublažiti one negativne efekte koje turizam stvara destinaciji.

TZG Cres svojim aktivnostima i djelovanjem, pozitivno utječe na pojavnost manifestacija i rad udruga na području otoka i slobodno se može zaključiti da doprinosi održivom razvoju otoka Cresa i kvaliteti života lokalnog stanovništva. Promotivnim aktivnostima, nastoji privući turističku potražnju i ostvariti povećanje turističkog prometa, što rezultira većom turističkom potrošnjom. U nastavku ćemo analizirati manifestacije koje djeluju u skladu održivog razvoja, a kojima je TZG Cres pružila potporu. Na sjednici Turističkog vijeća održanoj dana 8. srpnja 2022. donesena je Odluka za dodjelu potpora turističkim događanjima u 2022. godini u ukupnom iznosu od 300.000,00 kn (39.816,84 €).

Za Međunarodni festival meha, u organizaciji Folklornog društva Orlec, TZG Cresa izdvojila je iznos od 6.000,00 kn. Festival traje dva dana i njime se njeguju kulturni običaji i tradicijske vrijednosti otoka Cresa. Smotrom creske ovce (potpora od 5.000,00 kn) promovira se i prezentira specifičan način ovčarstva i creska pasmina ovce pramenka. Organizira se i

---

²⁴ Galičić V, Laškarin M, „Principi i praksa u turizmu i hotelijerstvu“ opt. cit., str. 17

tradicionalno natjecanje u ručnom šišanju ovaca koji za cilj ima promociju tradicionalnih otočkih poslova vezanih uz ovčarstvo, a nude se i lokalni gastro specijaliteti od janjetine. Creski muzej održao je prezentaciju i izdao monografiju „Grboslovna baština creskološinjskog otočja“ u kojoj je svaki creski grb iscrpno obrađen i valoriziran, a s ciljem očuvanja lokalne heraldičke kulturne baštine našeg područja (potpora od 5.000,00 kn). Događanje „Creski kaić“ posvećeno je očuvanju pomorske baštine i tradicije otoka Cresa te na najbolji način promovira i prezentira ovu vrijednu baštinu otoka te privlači brojne posjetitelje. U sklopu događanja održava se regata tradicijskih barki na jedra, turnir u boćanju, razna predavanja i radionice te gastro prezentacije uz zabavni program svake večeri. Za ovo događanje, TZG Cres odvojila je sredstva od 50.000,00 kn. Udičarenje za najmlađe projekt je ŠRD Parangal, a namijenjen je djeci do šesnaeste godine života. Škola udičarenja obuhvaća teorijski dio (učenje o tradicionalnim i modernim ribarskim alatima i korištenju istih, prepoznavanje riba i ekologija mora) i praktični dio koji je osmišljen kao serija natjecanja u udičarenju koje se održava u periodu od svibnja do listopada (potpora od 5.000,00 kn). Dugogodišnje tradicionalno okupljanje nakon mise sv. Ane u Vidovićima, na dan 26. srpnja, TZG Cres je sponzorirala sredstvima od 2.500,00 kn. Događaj se održava u prijednevnim satima, na lokaciji seoske šterne. U ponudi su domaća jela i pića uz zvukove tradicionalne harmonike. Cilj događanja je upoznati buduće generacije s tradicijom, kako se ne bi zaboravila. Vođeni obilasci grada Cresa, pod nazivom „Cres City Tours for everyone“, već su u prvoj godini privukli veliki interes gostiju. Jednom tjedno od srpnja do rujna održavali su se jednosatni besplatni turistički obilasci povijesne jezgre grada Cresa gdje su sudionici uz stručne vodiče upoznali cresku povijest i tradiciju, glavne kulturno-povijesne znamenitosti i način života na otoku (potpora od 6.000,00). Početak listopada bio je rezerviran za „Suhozidni susret 2022“ koji je trajao dva dana. Prvog dana održala su se izlaganja o creskoj suhozidnoj baštini i okrugli stol, a drugog dana održalo se V. Prvenstvo Hrvatske u gradnji suhozida. Na susretu je sudjelovalo 100- tinjak domaćih i inozemnih suhozidnih meštara i stručnjaka na temu suhozidne gradnje i baštine (potpora od 10.000,00 kn). Lignjada je održana u Martinšćici, a sudjelovalo je nekoliko stranih posada i desetak domaćih. Cilj događanja je promovirati ribolov i tradiciju lokalnih običaja i načina života (iznos potpore iznosi 4.077,29 kn). Ribarska fešta uz glazbeni program u centru Martinšćice vezana je uz ribolov i ribarsku tradiciju. U sklopu događanja, prezentira se lov ribe i krpanje mreža (8.000,00 kn). TZG Cres je za Regatu tradicijskih barki na jedra u uvali Martinšćica izdvojila iznos potpore od 10.000,00 kn. Tradicionalna manifestacija „Dani Tramuntane“ koja se održava u Belom postala je važan kulturni događaj za lokalno stanovništvo sjevernog dijela otoka, ali i za sve veći broj gostiju. U

2022.g. održale su se tri glazbene večeri – svečano otvorenje, večer čakavske glazbe i Bejska večer (potpora od 8.000,00 kn).

Može se zaključiti da TZG Cres aktivno podupire manifestacije povezane s održivim razvojem jer je u 2022. godini za njih izdvojila sredstva od 119.577,29 kn. Prethodno navedene manifestacije temelje se na očuvanju tradicijske i kulturne baštine, edukaciji djece o načinu ribarenja na otoku i ekologiji mora, edukaciji turista te podizanju svijesti o važnosti očuvanja okoliša te kulturno povijesne baštine otoka.

Nažalost, očituju se i negativni aspekti u oslanjanju na turistički sektor u gospodarstvu. Nedostatak se iskazuje u neravnomjernom razvoju otoka i dominaciji turističke tvrtke Cresanka d.d. Osim toga, mana je i sezonski karakter turizma, sezonska ponuda poslova, iseljavanje mladog stanovništva s otoka u potrazi za stabilnijim zaposlenjem, porast cijene proizvoda i usluga, kao i porast cijena nekretnina i najma te koncentracija aktivnosti u gradu Cresu. Naravno, turizam pozitivno utječe na lokalno stanovništvo kao izvor prihoda, bilo direktno, jer su stanovnici zaposleni u turizmu ili iznajmljuju smještaj, ili indirektno, stanovnici su zaposleni u djelatnostima koje imaju veze s turizmom. Primjerice, poljoprivreda, trgovina i prijevoz, što utječe na poboljšanje životnog standarda stanovnika otoka Cresa.

Na području otoka Cresa zrak je prve kategorije, što znači da je čist ili neznatno onečišćen zrak te nisu prekoračene nedozvoljene vrijednosti kvalitete zraka. Kakvoća mora ispituje se na području naselja Cres od uvale Stara Gavza do uvale Dražica, na području Martinšćice i Miholašćice. Ekološko stanje priobalnih voda Grada Cresa ocijenjeno je izvrsnim kao i kvaliteta mora za kupanje. Problemi s kojima se otok Cres suočava tijekom turističke sezone jesu povišena koncentracija buke, visoka opterećenost prometne infrastrukture, komunalni otpad te povećana konzumacija vode.

5.2 SWOT analiza održivog turizma otoka Cresa

SWOT analizom definirani su vanjski i unutarnji čimbenici, odnosno ključne snage, slabosti, prilike i prijetnje, a utvrđuje sadašnje stanje održivog turizma otoka Cresa.

Tablica 6. SWOT analiza održivog turizma otoka Cres

<p>SNAGE</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Bogata kulturno – povijesna baština • Raznolikost flore i faune • Kvaliteta zraka i čistoća mora • Ekološka očuvanost destinacije • Prepoznatljiva gastronomska ponuda • Tradicija bavljenja poljoprivredom i ovčarstvom • Autentični i autohtoni proizvodi
<p>SLABOSTI</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Nedovoljno iskorišten potencijal obnovljivih izvora energije • Centralizacija ponude u gradu Cresu • Loša prometna povezanost među naseljima na otoku te loša cestovna infrastruktura • Otežana organizacija sustava gospodarenja otpadom • Nedostatna valorizacija kulturno – povijesne baštine • Nepovoljna demografska slika • Odlazak mladog stanovništva s otoka • Nedovoljna primjena suvremenih tehnologija u gospodarstvu • Neodgovarajuća prometna povezanost s kopnom i susjednim otocima • Slabo razvijena infrastruktura biciklističkih i pješačkih staza • Neravnomjerna struktura gospodarstva • Nedostatak kvalificiranih zaposlenika u turizmu
<p>PRILIKE</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Povećanje tržišna potražnja ekoloških i autohtonih poljoprivrednih proizvoda • Korištenje EU fondova za provedbu projekata • Educiranje poljoprivrednika i obrtnika • Digitalizacija javne uprave • Uvođenje <i>smart city</i> aktivnosti – korištenje elektroničkih kartica za kontejnere • Jačanje veze između turizma i poljoprivrede • Prilika za otvaranje novih radnih mjesta utemeljenih na plavoj ekonomiji i zelenom rastu

PRIJETNJE	<ul style="list-style-type: none"> • Zaostajanje gospodarstva i društva u tehnološkom razvoju te primjeni suvremenih tehnologija i digitalizacije u odnosu na druge države • Prijetnje vezane uz klimatske promjene, elementarne nepogode • Povećanje potrošnje pitke vode te mogućnost ugroze i onečišćenja jezera Vrana • Napuštanje manjih naselja te gubitak tradicije • Nesređena te promjenjiva pravna regulativa • Ovisnost o uvozu energenata na području grada Cresa • Nedostatak financijske potpore s državne i županijske razine za realizaciju lokalnih razvojnih projekata • Jačanje konkurentnosti drugih mikro regija kao destinacije ruralnog turizma • Ugrožavanje kulturne baštine
-----------	--

Izvor: izrada autorice

Snage otoka Cresa temelje se na prirodnoj baštini te ekološkoj očuvanosti otoka, autohtonosti destinacije, prirodnim i kulturnim znamenitostima. Biološkom raznolikošću, lokalnim specijalitetima i kulturno-povijesnom baštinom otok je prepoznatljiv sam po sebi i kao takav vrlo je atraktivan turistima. Neke od glavnih slabosti jesu centralizacija stanovništva i turističke ponude u središtu otoka Cresa te nedostatna valorizacija turističkih resursa. Neravnomjernost strukture gospodarstva ponajviše se očituje u prevladavanju turizma nad ostalim djelatnostima, odnosno otežanoj mogućnosti proizvodnje janjetine i poljoprivrednih proizvoda uslijed dominacije alohtone divljači. Od prilika se ističe popularnost i potražnja za ekološkim i autohtonim proizvodima, povezanost poljoprivrede i turizma te digitalizacija javne uprave. Zaostajanje gospodarstva i tehnološke razvijenosti za ostalim državama Europske Unije i nedostatak financijske potpore sa regionalne i državne razine definiraju se kao prijetnje održivom razvoju otoka Cresa.

5.3 Otočna razvojna agencija (OTRA)

Otok Cres dio je međunarodnog programa Pilot projekt lokalnog razvoja od 2008. godine, koji je usmjeren na dugoročni razvoj otoka u suradnji s privatnim poduzećima, civilnim sektorom te javnom upravom.

Cilj projekta je usvajanje strategija koje vode računa i uspostavljaju veze između gospodarske učinkovitosti, kulturne raznolikosti, socijalne kohezije i ekološke ravnoteže.²⁵ Projekt se provodio do 2015. godine iz kojeg su proizašli slijedeći dokumenti: Dijagnoza teritorija, Strategija teritorija i Povelja razvoja otoka Cresa, koja je temeljena na prethodne dvije publikacije te je usvojena na Gradskom vijeću grada Cresa.

Pilot projekt lokalnog razvoja provodila je otočna razvojna agencija čije je djelovanje bilo utemeljeno na uputama Vijeća Europe i upravnih tijela projekta, u planiranim aktivnostima projekta.

Otočna razvojna agencija je od 2020. i partner na značajnom projektu pod nazivom *SuSTowns - “Enhancing SUSTainable tourism attraction in small fascinating med TOWNS”* – Povećanje privlačnosti održivog turizma u bajkovitim malim mediteranskim gradovima.

Kao dio projekta Value, OTRA je pridonijela organizaciji i pripremi projekta obnove povijesnih puteva na sjeveru otoka Cresa. Sudjelovanjem na projektu „Creski kaić“ potaknuli su očuvanje i promociju lokalne pomorske i ribarske baštine, dok je program sufinanciran sredstvima iz Europskog fonda za pomorstvo i ribarstvo.

I sama TZG Cresa, 2021. godine, prijavila je projekt „*Be green, keep it clean*“ na FLAG – natječaj u okviru mjere Očuvanje okoliša i poticanje na održivo upravljanje prirodnim resursima.²⁶ Cilj projekta jest promicanje zaštite i održivog upravljanja prirodnim resursima i valorizacija kulturne, pomorske i ribarske baštine te povezanih tradicijskih znanja.

5.4 Strateške smjernice i ciljevi

U „Dijagnozi teritorija“ analizirano je sadašnje stanje otoka Cresa te izraženo željeno buduće stanje na otoku u 2035. godini. Potom su definirane strateške smjernice i strateški ciljevi u „Strategiji teritorija“, koji bi trebali dati odgovor pitanje kako će se vizija povesti u stvarnost.

Strategija razvoja otoka Cresa temelji se na 4 strateške smjernice i 12 strateških ciljeva.²⁷

---

²⁵ Otočna razvojna agencija „Pilot projekt lokalnog razvoja Otok Cres“, str. 3

²⁶ Turistička zajednica grada Cresa, preuzeto prema <https://www.visitcres.hr/otok-cres/be-green-keep-it-clean/Default.aspx> (11.04.2023.)

²⁷ Otočna razvojna agencija „Pilot projekt lokalnog razvoja Otok Cres, Strategija teritorija 2016-2025.“, str 12

Smjernice i ciljevi, međusobno su isprepleteni te će samo njihova zajednička primjena rezultirati ostvarenjem vizije koju možemo smatrati sveobuhvatnim ciljem ove strategije.

Smjernica 1. Afirmacija i valorizacija identiteta otoka:

- Cilj 1.: Očuvanje prirodne i kulturne baštine kroz njeno održivo korištenje u novim razvojnim inicijativama
- Cilj 2.: Jačanje kapaciteta zajednice za upravljanje baštinom
- Cilj 3.: Jačanje svijesti zajednice o vrijednostima i potencijalima baštine

Smjernica 2.: Čovjek i kvaliteta življenja u središtu razvoja

- Cilj 4.: Izjednačavanje dostupnosti pojedinih javnih i komercijalnih usluga s većim gradskim sredinama
- Cilj 5.: Poboljšanje demografske slike otoka smanjenjem iseljavanja i olakšavanjem doseljavanja novih stanovnika

Smjernica 3.: Diversifikacija gospodarstva temeljenog na lokalnim resursima

- Cilj 6.: Razvoj gospodarski održive i ekološki odgovorne poljoprivrede
- Cilj 7.: Produljenje turističke sezone i razvoj odgovornog turizma
- Cilj 8.: Smanjenje dominacije turističkog sektora razvojem novih, ekološki i društveno prihvatljivih gospodarskih djelatnosti
- Cilj 9.: Olakšavanje realizacije razvojnih inicijativa rješavanjem imovinskopравnih problema

Smjernica 4.: Zajedničko upravljanje i podjela odgovornosti za razvoj otoka

- Cilj 10.: Jačanje ljudskih i informacijskih resursa potrebnih za kvalitetno upravljanje razvojem otoka
- Cilj 11.: Unaprjeđenje suradnje i koordinacije među dionicima razvoja otoka i među različitim razvojnim inicijativama
- Cilj 12.: Jačanje kapaciteta dionika za pokretanje novih razvojnih inicijativa uspostavljanjem suradnje s drugim područjima.²⁸

---

²⁸ Ibidem, str. 13

6. ODRŽIVI RAZVOJ TURIZMA OTOKA CRESA KROZ PODUZETNIČKI ASPEKT

Na području otoka Cresa velika je koncentracija prirodnih bogatstava i kulturne baštine koji su vrlo dobro očuvani i pridonose stvaranju autentične slike otoka. Jedan od načina njegovanja i čuvanja identiteta otoka je njeno stavljanje u funkciju razvoja putem održive upotrebe. Novi trendovi omogućuju oživljavanje napuštenih građevina i sprječavanje propadanja istih, čime se stvara prilika za nove gospodarske aktivnosti, posebice u turizmu. Otok Cres zasigurno je prepoznao značaj održivog razvoja, a to se očituje i u manifestacijama koje se održavaju na otoku, a temelje se upravo na tradiciji i baštini. U ovom poglavlju, obrađene su sljedeće tematske cjeline: 6.1) Ključni dionici održivog razvoja otoka Cresa, 6.2) Inicijative koje promiču održiv razvoj, 6.3) Akcijski plan održivog razvoja turizma otoka Cresa.

6.1 Ključni dionici održivog razvoja otoka Cresa

Ekološka održivost nije jedini kriterij razvoja održivog turizma, već se u obzir uzimaju i kultura, identitet i tradicija otoka. Kako bi se sve razvijalo u željenom smjeru, potrebna je sinergija svih dionika koji su izravno ili neizravno povezani s održivim razvojem. U svrhu razvoja otoka uglavnom djeluje država, lokalna i regionalna samouprava, privatni sektor te nevladine organizacije. Partnerstvo i suradnja temelji su preduvjet za provedbu kvalitetnih razvojnih aktivnosti otoka Cresa.

Jedan od mnogih pozitivnih primjera poduzetničke aktivnosti u održivom razvoju jest izgradnja sirane u mjestu Loznati koju vodi Poljoprivredna zadruga Loznati. Time se obnovila dugogodišnja proizvodnja sira na otoku, a sam program sufinanciran je sredstvima iz Programa ruralnog razvoja. Obnovu i revitalizaciju doživjela je i Palača Moise u Cresu te postala primjer održive obnove povijesne baštine. Današnji edukacijski centar Sveučilišta u Rijeci, renoviran je sredstvima iz europskih fondova. Pozornost posjetioaca i stanovništva otoka, zaslužila je i manifestacija „Creski kaić“ koja promiče tradiciju, kulturu i običaje. Svake godine program je bogatiji, a gastronomska je ponuda bazirana na lokalnim proizvodima. Poduzeće Cresanka d.d., predvodnik turističkog prometa na otoku, prepoznalo je važnost očuvanja prirodnih vrijednosti i očuvanja okoliša te su stoga vlasnici nagrada Zeleni ključ te Plava zastava. Također, poduzeće je odlučilo koristiti isključivo „zelenu“ električnu energiju.

Od lokalne uprave očekuje se kontinuirana suradnja s Turističkom zajednicom s ciljem provođenja projekata usmjerenih na održivi razvoj. S obzirom da u manjim naseljima na otoku postoji gospodarski i kulturni značaj, formirani su mjesni odbori kao poveznica do grada Cresa.

Unatoč postojanju potpornih fondova na državnoj razini, nedostatak poduzetničkog duha, inicijalnog kapitala i institucionalne podrške ne stvaraju poželjnu okolinu za pokretanje privatnog posla ili razvojnog projekta.²⁹

Poslovni sektor i lokalna uprava ne surađuju dovoljno što dokazuje da lokalna uprava još uvijek nije prepoznala potrebu potpore gospodarstva u društvenom razvoju. Pojedinačne inicijative pripremljene od strane nevladinih organizacija ograničene su na manji teritorij čime je teško postići vidljiv rezultat.

Naseljavanje stanovnika i gospodarskih aktivnosti isključivo oko grada Cresa dovodi do neuravnoteženog pritiska na područje i krajolik. Poneki građani, usmjereni samo na zaradu ljeti, postepeno gube osjećaj povezanosti sa zajednicom koja još uvijek pokušava sačuvati tradicionalni identitet.

Što se tiče gospodarstva, na otoku posluju tri ribogojilišta koja su stvorila i nova radnih mjesta. Za stvaranje dodatnih prihoda, povećan je broj maslinara na otoku. Suprotno od njih, broj ovčara i ovaca postupno se smanjuje zbog šteta uzrokovanih divljim svinjama. Šteta koju su pretrpjeli ovčari proteklih godina, prouzročila je napuštanje uzgoja od strane starijih ovčara te je pokolebala potencijalne mlade ovčare da se upuste u novu proizvodnju.

6.2 Inicijative koje promiču održivi razvoj

Održivi razvoj otoka Cresa treba biti usmjeren na lokalnu kulturu i tradiciju vezanu uz ovčarstvo, maslinarstvo, pčelarstvo te uz običaje vezane uz ribarstvo. Bogata kulturna baština i bioraznolikost odličan su preduvjet za razvoj ovog oblika turizma.

Značajnije razvojne potrebe proizlaze iz važnosti očuvanja i revitalizacije kulturne baštine te očuvanja autentičnosti običaja i cjelovitosti jedinstvenih otočnih lokaliteta.³⁰

---

²⁹ Otočna razvojna agencija „Pilot projekt lokalnog razvoja Otok Cres, Dijagnoza teritorija“, str 47.

³⁰ Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova Europske unije, Nacionalni plan razvoja otoka 2021. - 2027, str. 45.

Važno mjesto u procesu razvoja treba ostaviti za ekološku poljoprivredu i ekološku gastronomsku ponudu temeljenu na održivosti kojom se u velikoj mjeri smanjuje opasnost ugrožavanja okoliša na štetu budućih generacija. Posljednjih godina na otoku su se počele provoditi manifestacije bazirane na tradiciji pa se i turistička ponuda polako počela mijenjati u skladu s time. Upravo se kroz poduzetničke aktivnosti, ovaj oblik turizma još više popularizira te se obogaćuje turistička ponuda. Od lokalnih proizvoda poput maslinovog ulja, janjetine, meda, sira, marmelada pa sve do muzeja, radionica, turističkih tura i izleta koji imaju isti cilj – promocija otočnog identiteta. U nastavku rada, objasnit će se inicijative koje djeluju na otoku Cresu, a poštuju načela održivog razvoja.

6.2.1 Poljoprivredna zadruga Cres

Poljoprivredna zadruga Cres osnovana je 25. studenog 1945. godine. Kroz svoju dugu povijest, Poljoprivredna zadruga Cres bavila se različitim područjima u poljoprivredi. Ona je danas predvodnik poljoprivredne proizvodnje na otoku, a glavne djelatnosti Zadruga jesu uzgoj ovaca te proizvodnja maslinovog ulja. U Zadruzi se proizvode Ekstra djevičansko maslinovo ulje Mozaico (dobiveno preradom svježih maslina autohtonih sorti Simjace i Plominke), maslinovo ulje Mosaico premium (prvo maslinovo ulje koje je s oznakom izvornosti stavljeno na tržište) te creska janjetina. Poljoprivredna zadruga Cres nastavila je stoljetnu tradiciju ovčarstva na otoku Cresu te posjeduje stado autohtone pasmine Creske ovce koje slobodno pasu na prostranim pašnjacima po cijelom otoku. Ovčarska proizvodnja utemeljena je na izvornim pasminama, dugoj tradiciji proizvodnje mesa te specifičnostima krških pašnjaka i vegetacije. Glavni proizvod su janjci koji odrastaju isključivo na mlijeku ovaca i travi koju popasu na škrtoj zemlji, a kako je to najčešće aromatično bilje, meso dobiva specifičan i prepoznatljiv okus. Poljoprivredna zadruga Cres prva je u Republici Hrvatskoj 2005. godine dobila certifikat za proizvodnju eko janjetine.

Oznaka izvornosti je naziv regije, određenog mjesta ili u iznimnim slučajevima, zemlje, koji se koristi za označavanje poljoprivrednog ili prehrambenog proizvoda koji potječe iz te regije, tog mjesta ili te zemlje i čije su karakteristike bitno ili isključivo nastale pod utjecajem posebnih prirodnih i ljudskih čimbenika određene zemljopisne sredine i njezina se proizvodnja, prerada

i priprema u cijelosti odvija u tom zemljopisnom području.³¹ Prvo maslinovo ulje u Republici Hrvatskoj pod ovom važnom oznakom je Ekstra djevičansko maslinovo ulje Cres.

6.2.2 Udruga Ruta

Udruga Ruta definira se kao grupa za kvalitetniji život na otoku Cresu.

Njezina misija jest čuvanje izvornih vrijednosti i poboljšavanje društvenog, kulturnog, ekološkog i turističkog identiteta otoka Cresa, u skladu s programom održivog razvoja otoka.³²

U svojim aktivnostima vode se smjernicama poput oživljavanja i očuvanja starih zanata, iskustava i tradicije, prenošenje znanja i iskustava, promocije cjelogodišnjeg turizma i unapređenje turističke ponude. Udruga Ruta postala je prepoznatljiva upravo po vuni. Autohtoni način korištenja vune na Cresu bila je prerada vune i izrada odjevnih predmeta. Zatim se ta vuna otkupljivala i slala na preradu u tvornice tekstila. U posljednjih tridesetak godina prestalo se s otkupom vune i janjećih koža jer je prerada vune u Hrvatskoj sasvim utihnula. Tako ovčari, nažalost, vunu nakon šišanja ovaca deponiraju u prirodi. Vuna se u prirodi ne može razgraditi, niti ne gori da bi ju se moglo spaliti, i time postaje estetskim i sve većim ekološkim problemom. U prirodi ispod vune ništa ne raste, te se reduciraju i pašnjačke površine.

Iako ekološki problem vune na otoku Cresu ni u Hrvatskoj, još uvijek nije u potpunosti riješen, Ruta je uspješno iskoristila odbačenu vunu te promovirala rad s njom.

Od 2008. do danas deset Rutinih proizvoda: šeširi, prsluk, jastuk, papuče ovčice, torbe, lutkice Macmalića, slikovnica Tajna Macmalića i ulošci za obuću, dobilo je oznaku kvalitete Hrvatski otočni proizvod koju uručuje Ministarstvo mora, prometa i infrastrukture za proizvode stvorene na otocima, kao plod obnove otočnih tradicija i inovacija.

---

³¹ Preuzeto prema Poljoprivredna zadruga Cres, <https://pz-cres.hr/certifikati-i-nagrade/> (14.04.2023.)

³² Preuzeto prema Ruta – Cres, <http://ruta-cres.hr/o-ruti/o-ruti/> (14.04.2023.)

Slika 2. Proizvodi od creske vune

Izvor: preuzeto sa [https://otocniiproizvod.hr/hr/proizvodac/ruta/59&island\[\]=4&page=1](https://otocniiproizvod.hr/hr/proizvodac/ruta/59&island[]=4&page=1) (15.04.2023.)

6.2.3 Centar za oporavište supova Beli

Centar je smješten u renoviranoj zgradi bivše škole, a za posjetitelje je u prizemlju uređen multimedijalni izložbeni prostor o bjeloglavim supovima i životu stanovnika creske Tramuntane (sjeverni dio otoka Cresa). U Centru se nalaze i drugi zanimljivi sadržaji, od povremenih fotografskih izložbi do različitih radionica za djecu, a mogu se saznati i zanimljive informacije o značaju i radu samog oporavišta za bjeloglave supove koje djeluje u sklopu Centra. Jedna od zadataka Centra temelji se na provođenju edukativnih programa s ciljem promocije i očuvanja prirodnih vrijednosti Tramuntane i otoka Cresa. Oporavište za bjeloglave supove Beli, nadležno je za izvršavanje poslova oporavišta i skrbi za supove te mu je funkcija izuzetno značajna za buduće očuvanje i brigu o ovoj strogo zaštićenoj vrsti. Potreba za oporavištem je velika jer svake godine u prosjeku desetak supova strada i bude zbrinuto u Oporavištu. Većinom su to mlade i neiskusne ptice koje pri svojim prvim letovima, padaju iz gnijezda u more podno litica te budu spašene i dovezene na skrb u Oporavište. Iako, ponekad i odrasli supovi koji su iz nekog razloga nađeni ozlijeđeni i iscrpljeni nalaze oporavak u Belom. Ptice se nakon uspješnog oporavka sele natrag u prirodu.

Svaki spašeni i oporavljeni sup dobiva novu priliku za život, što predstavlja značajan napor u očuvanju i opstanku bjeloglavih supova u Hrvatskoj. Supovi se prilikom puštanja u prirodu prstenuju, a neki i označavaju GPS uređajima te se tako nadzire njihov život.³³

---

³³ Oporavište za bjeloglave supove, preuzeto prema <https://belivisitorcentre.eu/oporaviliste-za-bjeloglave-supove/> (15.04.2023.)

6.2.4 Centar za održivi razvoj Gerbin

Centar za održivi razvoj "Gerbin" na otoku Cresu djeluje kao pripovjedač creskih tradicija koje su značajne za život Cresa i njegovih stanovnika te, pružajući im novu funkciju, muzejsku, turističku, edukativnu, omogućava autohtonost u vremenu kad ih više nema u njihovoj primarnoj funkciji.

Uspostava održivog turističkog razvoja otoka Cresa cilj je i Centra za održivi razvoj „Gerbin”, nevladinoj organizaciji koja je 2016. godine prekinula s radom. Nakon što se Centar za održivi razvoj ugasio, njegov rad nastavila je Ruralno otočna grupa – Muzej ovčarstva, s projektom ekopark Pernat na otoku Cresu.

Cilj je postizanje ravnoteže između očuvanja okoliša i društveno-gospodarskog razvoja s naglaskom na oživotvorenju svježih turističkih ideja, a provodio bi se valorizacijom prirodnog i kulturno-povijesnog nasljeđa.³⁴

Pod nazivom Muzej ovčarstva: tradicija - znanje - edukacija osmišljava se priča o interakciji vune i oruđa za njezino pređenje, do konačne pretvorbe u danas originalne i svakako unikatne uporabne ili dekorativne predmete. Muzeju ovčarstva je 2012. godine dodijeljena i oznaka Hrvatski otočni proizvod.

6.2.5 Plava zastava

Međunarodna Plava zastava je najpriznatiji model ekološkog odgoja, obrazovanja i obavještavanja javnosti koju dodjeljuje Foundation for Environmental Education – FEE. Uručuje se plažama i marinama koje ispunjavaju niz biranih kriterija u više područja: ekološki odgoj i obrazovanje, informiranje javnosti, kakvoća vode, upravljanje okolišem te sigurnost i kvaliteta usluga.³⁵

ACI marina Cres ovaj globalni simbol zaslužila je 23. godinu za redom i potvrdila je brigu o čistoći okoliša i mora. U Kampu Kovačine, Plava zastava istaknula se čak 19. put u kampu Kovačine, a osim ovog važnog priznanja, Cresanka d.d. posjeduje i nagradu Zlatni ključ koja isto tako svjedoči o predanosti očuvanju i zaštite okoliša.

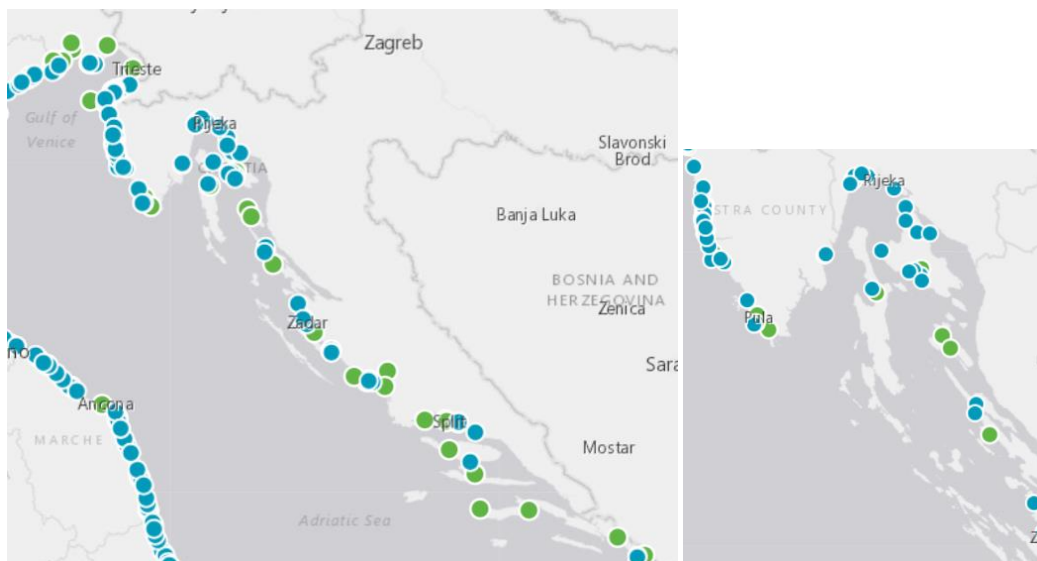
---

³⁴ Šlosar M, Vejvoda M, Raguzin I, „Ekopark Pernat na otoku Cresu – revitalizacijska zona“ Pomorski zbornik, Vol. 38 No. 1, 2000, str. 361

³⁵ Preuzeto prema <https://aci-marinas.com/hr/aci-marina-podigla-23-plavu-zastavu/> (18.04.2023.)

Slika 3. Marine i plaže u RH označene Plavom zastavom u 2022. godini

Izvor: preuzeto sa <https://www.blueflag.global/> (20.04.2023.)

Iz prethodnih slika, vidljivo je kako se na Cresko – lošinjskom otočju jedino otok Cres može pohvaliti posjedovanjem ovog značajnog simbola.

6.3 Akcijski plan održivog razvoja turizma grada Cresa

U prosincu 2021. godine donesen je Akcijski plan energetske i klimatske održivosti razvoja Grada Cresa. To je dokument koji analizira trenutno stanje te daje precizne i jasne smjernice za provedbu projekata i mjera energetske učinkovitosti i korištenja obnovljivih izvora energije te prilagodbe posljedicama klimatskih promjena na gradskoj razini, a koji će pridonijeti smanjenju emisije CO₂ za više od 40 % do 2030. godine.

Osim toga, u prosincu 2022. godine dovršen je dokument pod nazivom Plan razvoja Cresko - lošinjskog otočja do 2027. godine koji se sastoji od analize stanja, vizije i strateškog okvira.

Iz dokumenta Akcijski plan izvučeni su najznačajniji dijelovi usmjereni upravo na postizanje i provedbu održivog razvoja.

Tablica 7. Mjere za održivi razvoj po sektorima

Mjere za sektor - poljoprivreda	<p>Plan zaštite od suše i upravljanja vodom u poljoprivredi za Grad Cres</p> <ul style="list-style-type: none"> • Cilj: Postaviti uvjete za izgradnju sustava za sakupljanje, čuvanje i dopremu vode. <p>Izgradnja sustava za sakupljanje, čuvanje i dopremu vode u poljoprivredi</p>
---------------------------------	--

	<ul style="list-style-type: none"> • Cilj: Osigurati dostatnost vode i za vrijeme suše. Edukacija i informiranje poljoprivrednika • Cilj: Osposobiti poljoprivrednike da reagiraju na sušu, jačanje kapaciteta OPG-a.
Mjere za sektor - turizam	<p>Produženje turističke sezone na cijelu godinu</p> <ul style="list-style-type: none"> • Cilj: Prilagodba jačanjem raznolikosti turističke ponude izvan sezone i stvaranjem slike destinacije cjelogodišnjeg turizma. <p>Integracija adaptacije u strateško planske i marketinške dokumente razvoja turizma</p> <ul style="list-style-type: none"> • Uključiti klimatske promjene u strategije turizma kao prijetnju <p>Jačanje otpornosti turističke infrastrukture na različite vremenske ekstreme</p> <ul style="list-style-type: none"> • Cilj: Osigurati određene standarde kod upravljanja postojećom infrastrukturom i kod izgradnje nove. <p>Jačanje otpornosti zajednice, djelatnika u turizmu i pružatelja usluga</p> <ul style="list-style-type: none"> • Cilj: Bolje poznavanje potencijalnih opasnosti od ekstremnih događaja povezanih s klimatskim promjenama i mogućnosti odgovora.
Mjere za sektor - ribarstvo	<p>Razvoj sustava za predviđanje dugoročnog stanja populacije riba i raspoloživosti različitih vrsta na području Grada Cresa</p> <ul style="list-style-type: none"> • Cilj: Predviđanje razvoja populacije i migracija riba radi uspostavljanja dugoročne strategije ulova i uzgoja <p>Jačanje kapaciteta i podizanje razine svijesti u ribarstvu</p> <ul style="list-style-type: none"> • Cilj: Obrazovanje i obuka dionika u sektoru ribarstva za prijetnje u ribarstvu uzrokovane klimatskim promjenama
Mjere za sektor - Prirodni ekosustavi i bioraznolikost	<p>Smanjenje širenja i ograničenje populacija invazivnih stranih vrsta</p> <ul style="list-style-type: none"> • Cilj: Jačanje otpornosti staništa na strane invazivne vrste <p>Obrazovanje i obuka građana za uklanjanje invazivnih vrsta i održavanje bioraznolikosti</p> <ul style="list-style-type: none"> • Cilj: Podizanje razine svijesti građana o opasnostima klimatskih promjena za bioraznolikost <p>Program očuvanja bioraznolikosti Grada Cresa</p> <ul style="list-style-type: none"> • Cilj: Detaljan i redovit pregled sustava inventara za bioraznolikost

Izvor: izrada autorice prema Akcijskom planu energetskeg i klimatskog održivog razvitka Grada Cresa, Grad Cres (20.04.2023.)

7. ZAKLJUČAK

Pronalaskom ravnoteže između ekonomskih, ekoloških, sociokulturnih i tehnoloških načela održivosti, stvara se značajna prilika za dugoročnim gospodarskim i društvenim rastom. Nastavno na to, i nove vrijednosti temeljit će se na kvaliteti života, odnosu prema prirodi i održivosti. Poduzetništvo se odnosi na uočavanje i iskorištavanje prilika radi ostvarivanja cilja, koji se uglavnom odnosi na ostvarivanje dobiti. Između termina održivosti i poduzetništva, nužno je stvoriti balans što pozitivno utječe na obje strane.

Održivi razvoj predstavlja neprekidno ulaganje, a kroz aktivnosti je dokazano da je otok Cres na odličnom putu prema održivosti. Život na otoku Cresu po mnogočemu je specifičan. Poseban je po društvenim i gospodarskim obilježjima, a uvjetovan je i prirodno - geografskim čimbenicima otoka. S obzirom na nove trendove, pred otočnom zajednicom pojavljuju se neki novi izazovi, kao i mogućnost za novim izvorom prihoda. Činjenica je da kriva procjena ili nepažnja mogu dovesti do mnogih neželjenih učinaka na cjelokupnu otočnu zajednicu. Stoga, održivo iskorištavanje tradicijskih resursa postaje temelj razvoja za otočno stanovništvo, ali i za buduće generacije.

Održivost predstavlja očuvanost prirodno-geografskih obilježja, mediteranske arhitekture, specifičnih krajobraza te kulture i običaja karakteristične za Cres. Pri provedbi projekata u budućnosti, trebala bi se pridati pozornost da investicije budu u skladu sa specifičnostima otoka te utječu na kvalitetu života otočana. Isto tako, važno je da poduzetničke aktivnosti koje će iskoristiti lokalne resurse i diversificirati turističku ponudu poštuju autentičnost otoka, promiču tradicionalne gospodarske djelatnosti te pozitivno utječu na otočni identitet. Sam poticaj na poduzetništvo predstavlja komparativnu prednost s obzirom na gospodarski razvoj otoka. Osim toga, na taj način stvaraju se nova radna mjesta i poboljšava se kvaliteta života.

Manifestacije, projekti i radionice koje se provode na otoku, izvrstan su put kojim se upoznaje stanovništvo i posjetitelje o identitetu otoka. Za postizanje održivog lokalnog razvoja, neophodno je učinkovito upravljanje te međusobna povezanost, suradnja i koordinacija svih dionika. Revitalizacijom starih zanata i poljoprivrede te stavljanjem prirodne i kulturne baštine u funkciju, Cres ima kapacitet postati konkurentna turistička destinacija. Razvoj otoka utemeljen na održivosti, bez sumnje, doprinijet će očuvanju tradicijskih vrijednosti i autentičnosti otočne zajednice.

LITERATURA

1. ACI Marina Cres <https://aci-marinas.com/hr/marina/aci-cres/> (pristupljeno 26.03.2023.)
2. Andlar G i dr. „Studija krajobraza otoka Cresa“, Cres, 2015.
3. Birkić, D, „Održivi turistički razvoj priobalne destinacije“, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu, Opatija, 2016.
4. Čavlek N, Bartoluci M, Prebežac D, Kesar O, „Turizam: Ekonomske osnove i organizacijski sustav“, Školska Knjiga, Zagreb, 2011.
5. Črnjar M, Črnjar K, „Menadžment održivog razvoja“, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu u Rijeci, Glosa, Rijeka, 2009.
6. Energetski institut Hrvoje Požar, „Akcijski plan energetske i klimatske održivog razvitka Grada Cresa (SECAP)“ Grad Cres, 2021.
7. Galičić V, Laškarin M, „Principi i praksa u turizmu i hotelijerstvu“, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu, Rijeka, 2016.
8. Grad Cres, Grad Mali Lošinj, „Plan razvoja cresco - lošinjskog otočja do 2027. godine“ 2022.
9. Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova Europske unije. „Nacionalni plan razvoja otoka 2021.- 2027“
10. Oporavilište za bjeloglave supove, <https://belivisitorcentre.eu/oporaviliste-za-bjeloglave-supove/> (pristupljeno 15.04.2023.)
11. Otočna razvojna agencija „Studija razvoja pametnih sela na području Grada Cresa“ 2022.
12. Otočna razvojna agencija „Pilot projekt lokalnog razvoja „Otok Cres“
13. Otočna razvojna agencija „Pilot projekt lokalnog razvoja „Otok Cres“, Strategija teritorija 2016. – 2025.
14. Otočna razvojna agencija „Pilot projekt lokalnog razvoja „Otok Cres“, Dijagnoza teritorija.
15. Poljoprivredna zadruga Cres, <https://pz-cres.hr/certifikati-i-nagrade/> (pristupljeno 14.04.2023.)
16. Ruta – Cres, <http://ruta-cres.hr/o-ruti/o-ruti/> (pristupljeno 14.04.2023.)
17. Škrtić M., Mikić M. „Poduzetništvo“, Sinergija, Zagreb, 2011.

18. Šlosar M, Vejvoda M, Raguzin I, Ekopark Pernat na otoku Cresu – revitalizacijska zona, Pomorski zbornik, Vol. 38 No. 1, 2000.
19. Turistička zajednica grada Cresa, , Izvješće o izvršenju Godišnjeg programa rada i financijsko izvješće Tzg Cresa za 2022. godinu
20. Turistička zajednica grada Cresa - mjesta <https://www.visitcres.hr/otok-cres/mjesta-cres/otok-cres.aspx> (pristupljeno 26.03.2023.)
21. Turistička zajednica grada Cresa, preuzeto prema <https://www.visitcres.hr/otok-cres/kamp-cres/Default.aspx> (pristupljeno 31.03.2023.)
22. Turistička zajednica grada Cresa - <https://www.visitcres.hr/otok-cres/be-green-keep-it-clean/Default.aspx> (pristupljeno 11.04.2023)
23. Vujić V, „Poduzetništvo i menadžment u uslužnim djelatnostima“, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu, Opatija, 2010.
24. Vujić V, „Održivi razvoj turizma“, Fakultet za turistički i hotelski menadžment, Rijeka, 2005.

Popis grafikona, tablica, slika i shema

Popis grafikona

Grafikon 1. Ostvarena noćenja prema državama	27
---	----

Popis tablica

Tablica 1. Razvoj uloge poduzetnika u povijesti ekonomske misli.....	9
Tablica 2. Globalni ciljevi održivog razvoja	17
Tablica 3. Pregled smještajnih kapaciteta na području TZG Cresa u 2022. godini.....	25
Tablica 4. Ostvareni dolasci i noćenja prema smještajnim kapacitetima i usporedba s 2021. i 2019.g.....	26
Tablica 5. Ostvarena noćenja prema državi dolaska u 2022. godini	27
Tablica 6. SWOT analiza održivog turizma otoka Cresa	32
Tablica 7. Mjere za održivi razvoj po sektorima	42

Popis slika

Slika 1. Geografski položaj otoka Cresa	20
Slika 2. Proizvodi od creske vune	40
Slika 3. Marine i plaže u RH označene Plavom zastavom u 2022. godini	42

Popis shema

Shema 1. Milenijski ciljevi razvoja	17
--	----